

ZDENKO VINSKI

BRONČANODOBNE OSTAVE LOVAS I VUKOVAR

Arheološki muzej u Zagrebu čuva u svojoj prehistorijskoj zbirci velik broj ponajviše brončanih ostava, koje su pretežno nepoznate našoj stručnoj javnosti. U nedavno objavljenoj raspravi iznesena su statistička i kronološka razmatranja uopće o ostavama u Hrvatskoj, s vrednovanjem njihove sveukupnosti, uz priložen popis i kartu rasprostranjenosti¹. Napadno je velika gustoća lokaliteta ostava u Hrvatskoj ustanovljena u Srijemu — uključujući i vojvođansko područje Srijema —, te u nizinskim krajevima Slavonije, pa je ondje gustoća tih lokaliteta po svoj prilici najveća u Jugoslaviji. Gotovo sve ostave srijemsko-slavonskog prostora pripadaju vremenski kasnom brončanom doba t. zv. kulture žarnih polja — što vrijedi također za brončane ostave iz drugih krajeva u Hrvatskoj i inače većim dijelom za Jugoslaviju —, jedino se među njima ističu kronološki dvije vremenski ranije i međusobno tipološki veoma srodne neobjavljene ostave, jedna iz Lovasa i druga iz Vukovara. One zapravo predstavljaju zasebnu skupinu materijala i bit će ovdje objelodanjene. Ostale ostave Arheološkog muzeja u Zagrebu objavit će se posebice kataloški na drugom mjestu. Ostave iz Lovasa i Vukovara zaslužuju posebnu pažnju zbog njihove rijetkosti, također i izvan Hrvatske.

OPĆI PODACI I OPIS MATERIJALA

U selu Lovas (općina Tovarnik, sada kotar Vinkovci) našao je Zdravko Plašćević u listopadu 1939. godine na svom zemljištu prigodom oranja veliku ostavu brončanih predmeta, i to iskonski, čini se, u zemljanom ćupu, kojeg nalaznik nažalost nije sačuvao ni u ulomcima. Uz brončane predmete nađena je istom prilikom u toj ostavi mala crna glinena posuda, u kojoj se nalazio stisnuto smotan nakit od zlatne žice. Na samom terenu izvršio je, uz ostale, očevid V. Hoffiller, koji je uspio gotovo kompletnu ostavu naučno spasiti i dopremiti je u Arheološki muzej u Zagrebu. Prilikom nalaza te ostave pisalo se tada u novinama². Bliži podaci o mjestu i o okolnostima nalaza nedostaju, a teren u Lovasu nije se u zadnje vrijeme reambuliralo.

Još su škrtiji podaci o okolnostima nalaza druge ostave, nađene u gradu Vukovaru u Maloj ulici neodređenog datuma, koju je J. Brunšmid nabavio 1897. godine za Arheološki muzej u Zagrebu. Ta ostava je ostala posve nezapažena.

¹ Vinski Z. i Vinski-Gasparini K., *Opuscula archaeologica*, I, 1956, pp. 56—109, tab. XVI.

² Članak nepotpisanog novinara u novinama *Politika* (Beograd), br. 11271 od 13. X. 1939.,

p. 12, prilično je naivan, ali sadrži, pored pojedinih stručnih netočnosti, ipak nekoliko korisnih podataka i uz to dokumentaran fotosnimak ostave Lovas.

Potpuno je sigurno, prema muzejskoj arhivi i inventaru, usprkos oskudnim podacima, da se u oba slučaja doista radi o pravim nalazima ostava, što se dakako može razabrati po obilježju samog arheološkog materijala i uglavnom jednoobraznoj zelenoj-sivkastoj relativno dobro usčuvanoj patini, približno podjednako na obim ostavama. Ove dvije neobjavljene ostave uopće nisu bile znanstveno korištene sve do najnovijeg vremena, t. j. do 1956. godine³. Pripominje se, da je selo Lovas registrirano kao prehistorijsko nalazište u literaturi s uglavnom slučajnim nalazima s lokaliteta Gradac i sa susjednih vinograda, dok je Vukovar s njegovom okolicom dobro poznat po svojim veoma brojnim arheološkim lokalitetima različitog vremena i izvan terenske evidencije Arheološkog muzeja u Zagrebu.

A) L o v a s, prehist. zb. inv. br. 9953—10009 (tab. I, 1)

1. Narukvice (par) velike, cilindričnog oblika, od spiralno pet puta savijenog brončanog lima, rezanog poput široke trake, koja ima po sredini naglašeno rebro, a završetci narukvica su suženi. Ukrašene su punktirano izvedenim crtama, od kojih je jedna valovita, a druga ravna. Visina 16,5 cm, promjer 10 cm (tab. II, 1).
2. Narukvice (par) od deblje brončane šipke sastoje se od obruča okruglog presjeka i po dva poput diskosa spiralno savijena nasuprotna završetka rombičnog presjeka. Obruči su ukrašeni usporednim crtama mjestimično izlizanim i slabo vidljivim. Promjer 7 cm (tab. III, 1).
3. Narukvice (par) od brončane šipke istog tipa kao pod 2., ali laganije od tanje šipke s obručom donekle rombičnog presjeka i manjim spiralnim diskosima presjeka približno poput slova »D«. Ukrasa nema. Promjer 6,8 cm (tab. III, 2).
4. Narukvice (2 komada) od brončane tanje žice presjeka poput slova »D«, spiralno zavijene, i to jedna u šest redova, visina 4,8 cm, a druga u sedam redova, visina cca. 5,2 cm, nešto prignječena. Ukrasa nemaju (tab. III, 3).
5. Prsteni (9 komada) od brončane mjestimično izlizierte šipke s obručima donekle rombičnog presjeka, te svaki s po dva poput diskosa spiralno savijena nasuprotna završetka rombičnog presjeka. Ukrasa nemaju i različite su veličine, promjera od 2,2 cm do 1,7 cm (tab. II, 2, 3).
6. Prsteni (4 komada) od brončane spiralno savijene žice trokutastog presjeka, jedan je smotan sedam puta, a tri ostala po četiri puta. Ukrasa nemaju. Promjer 1,6 cm (tab. II, 4).
7. Ukrasne pločice (6 komada), brončane okrugle u dvije varijante, i to jedna, promjera pločice 3,9 cm, s bradavicom (tab. II, 5), a pet promjera pločica od 6 cm do 4,5 cm, s trnom po sredini (tab. II, 6, 7). Rub svake pločice produžen je na jednom mjestu i zavinut prema natrag u cijevčicu za pričvršćivanje. Tri su pločice druge varijante gušće ukrašene brojnim udubenim koncentričnim krugovima, na dvim pločicama iste varijante su krugovi rijedi, nešto širi i plastičniji. Trn je na svakoj od pločica ove varijante različite duljine. Pločica prve

³ Vinski Z. i Vinski-Gasparini K., o. c., pp. 62 sqq., 85, 89, 101 sq. — Benac A. i Čović B., Glasinac, 1956, pp. 30, 67, n. 69.

- varijante s bradavicom je manja, a ukrašena je krugovima, koji su rjeđi, širi i plastični. Poledica sviju pločica je glatka.
8. Ukrasni okov, oštećen, od tankog brončanog lima, spiralno savijen i s rupama na završecima; ukrašen je na rubovima s dvije usporedne crte i jednom cik-cak crtom po sredini, sve izvedeno punktiranom tehnikom. Dužina 17,4 cm (tab. II, 8).
 9. Tutulusi (21 komad) od brončanog lima, kalotastog oblika i pojedinačno blago izvedeni u stošcu sličnom obliku, manji i neukrašeni, svaki s dvije nasuprotno provrtane rupe. Promjeri od 2,5 cm do 1,4 cm (tab. IV, 1, 2).
 10. Tutulusi (171 komad) od brončanog lima, šiljato-stožastog oblika, manji i neukrašeni, svaki s po dvije nasuprotno provrtane rupe, s uskim obodom i bez njega, pojedini nešto oštećeni. Promjeri od 2,6 cm do 0,7 cm (tab. IV, 3, 4, 5).
 11. Tutulusi od brončanog lima, stožastog oblika s izvučenim obodom, svaki s po dvije nasuprotno provrtane rupe, različite veličine i ukrasa: a) tutulus (1 komad) ukrašen uokrug oboda s dvije punktirano izvedene crte, a na tuljku se također nalaze unakrsno smještene četiri punktirano izvedena kružna ukrasa, promjer 4,3 cm (tab. IV, 6); b) tutulusi (24 komada) ukrašeni uokrug oboda s po dvije punktirano izvedene crte, promjeri od 4,3 cm do 3 cm (tab. IV, 7, 8); c) tutulusi (34 komada) ukrašeni uokrug oboda s jednom punktirano izvedenom crtom, a na tuljku ukrašeni kao pod a), promjeri od 4 cm do 3 cm (tab. IV, 9, 10); d) tutulusi (167 komada) ukrašeni uokrug oboda s jednom punktirano izvedenom crtom, promjeri od 3,6 cm do 1,8 cm (tab. IV, 11, 12, 13).
 12. Privjesak od bijele bronce, polumjesečasta oblika, rombičnog presjeka, oštećen. Ukrasa nema. Visina 2,5 cm (tab. III, 4).
 13. Štitnik za iglu od bijele bronce, polumjesečastog oblika, rombičnog presjeka, sa šupljom cijevčicom za naticanje po sredini. Ukrasa nema. Visina 3 cm (tab. III, 5).
 14. Pinceta od elastičnog brončanog lima, ovalnog je oblika s proširenim i zadebljanim završecima. Ukrasa nema. Visina 5,3 cm (tab. V, 1).
 15. Bodež od bronce, malen i oštećen, nedostaje držak i šiljak; gornji dio je jako proširen, na njemu su sačuvane dvije klinaste zakovice i tragovi dviju rupa. Po sredini istrošenog sječiva je blago naglašeno rebro. Ukrasa nema. Dužina 8 cm (tab. III, 6).
 16. Sjekira od bronce s degeneriranom i sniženom peticom i s nerazvijenim krilima po sredini, na gornjem dijelu je oštećena. Ukrasa nema, ali je zelena patina bolja nego na ostalim broncamama. Dužina 13 cm (tab. V, 2).
 17. Ulomak od plosnate i uske brončane šipke, ovalno savijene. Jedan je završetak svinut prema van, drugi je odlomljen. Ukrasa nema. Dužina 6,8 cm (v. tab. I, 1, sredina lijevo).
 18. Grumeni od t. zv. sirove bronce (26 komada), većinom manji amorfnog oblika, uglavnom hrapave i nešto rupičaste površine, pojedini su ulomci glatki. Težina 4,75 kg (v. tab. I, 1, dolje).
 19. Glinena posuda, crno-tamnosive boje, firnisana i glađena s vanjske strane, rađena slobodnom rukom, ima usku povišenu nožicu s nešto konkavnim dnom, te veoma istaknut i zaobljen trbuh, ali suženi uvučeni vrat s rombičnim gor-

njim rubom otvorenim prema van. Uz vrat posude su dvije ručke konveksne na vanjskoj strani s po jednom bradavicom po sredini, te s po jednim ispupčenim i prošupljenim roščićem iznad svake ručke na otvoru. Oko vrata posude vidljive su dvije po dvije udubene vodoravne usporedne crte, a još dvije takove crte na nožici. Posuda je na trbuhu ukrašena na četiri mjesta s po šest udubelih usporednih okomitih crta, a na dva mjesta s nepravilno udubanim ornamentom sličnim kukastom križu, te iznad njega s po dvije manje bradavice i ispod njega s po jednom većom bradavicom; na trbuhu ispod obiju ručki još je po jedna manja bradavica i po jedna donja veća bradavica. Visina 8,7 cm, promjer trbuha 9 cm (tab. V, 3, 3a, X, 1).

20. Spiralne vitice cilindričnog oblika od spiralno savijene dvostruke spojene zlatne žice nepravilno-kružnog presjeka, i to 22 komada^{3a} ukupne težine 175,80 gr., sve od zlata finoće 985/1000. Spiralne vitice razlikuju se u veličini, debljini žice i oblikovanju završetaka: a) vitica od deblje dvostruke spojene žice, četiri puta spiralno smotane, jedan završetak je tordiran, promjer 3,2 cm (tab. VI, 1); b) vitica od deblje dvostruko spojene žice, pet puta spiralno smotane, dva reda s jednim završetkom su tordirani, promjer 3 cm (tab. VI, 2); c) vitice (6 komada) od deblje dvostruko spojene žice spiralno smotane, i to 2 vitice sedam puta, a 4 vitice šest puta, na jednom završetku svake vitice su žice spletene i oblikuju po tri petlje, promjeri od 3,7 cm do 3,2 cm (tab. VI, 3, 4, 5, 6, 7, 8); d) vitica, malena od tanke dvostruke spojene žice, šest puta spiralno smotane, na jednom završetku je žica spletena i oblikuje tri petlje, promjer 1,7 cm (tab. VI, 9); e) vitice (10 komada) od tanke dvostruke spojene žice spiralno smotane, i to 6 vitica pet puta, 2 vitice sedam puta i 2 vitice jedanaest puta, završetci svih su oblikovani poput petlje, samo je jedan zbog oštećenja bio naknadno spajan, promjeri od 3,2 cm do 1,7 cm (tab. VI, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19); f) vitice (3 komada) od veoma tanke žice spletene u vjenčice međusobno spojene, promjer svakoga cca. 1,7 cm (tab. VI, 20, 21, 22), one su stisnute za razliku primjeraka od a) do e).

B) V u k o v a r prehist. zb. inv. br. 1083—1086 (tab. VII, 1)

1. Glinena posuda, crno-tamnosiive boje, firnisana i glađena s vanjske strane, rađena slobodnom rukom, u originalu sačuvana samo u polovici; ima usku povišenu nožicu, veoma istaknut i zaobljen trbuh, sužen i uvučen vrat s rombičnim gornjim rubom, zadebljanim i otvorenim prema van, što je naročito istaknuto na dva ugla. Uz vrat posude su dvije ručke, konveksne na vanjskoj strani i sužene po sredini, a iznad njih na otvoru po dvije bradavice. Posuda je ukrašena udubenim crtama, i to oko vrata četiri i na ramenu unaokolo dvije usporedne vodoravne crte; oko trbuha se razabire osam puta po tri takove crte i osim toga se na njemu ističu četiri bradavice. Visina 11,7 cm, promjer trbuha 11,7 cm (tab. VIII, 1, 1a, X, 3).

^{3a} Naknadno se ustanovilo, da broj zlatnih vitica u ostavi Lovas iznosi 22, a ne 14, cf.

Vinski Z. i Vinski-Gasparini K., o. c., pp. 62, 85.

2. Ukрасna pločica brončana, okrugla ukrašena s dva šira plastična koncentrična kruga i bradavicom u sredini. Na rubu je ostatak kvačice za pričvršćivanje. Promjer 3,1 cm (tab. VII, 2).
3. Tutulusi (121 komad) od brončanog lima, bilo kalotastog, bilo blago stožastog oblika, redom neukrašeni, svaki s po dvije nasuprotno povratne rupe. Samo 2 komada su nešto veća, ostali uglavnom manji. Promjeri od 2,6 cm do 1,1 cm (tab. VII, 3, 4, 5).
4. Tutulusi od brončanog lima stožastog oblika s izvučenim obodom, svaki s po dvije nasuprotno provrtane rupe, različite viličine i ukrasa: a) tutulusi (4 komada) ukrašeni uokrug oboda s dvije punktirano izvedene crte (tab. VII, 6), 1 tutulus ima punktiranu crtu smještenu iznimno na tuljku iznad oboda (tab. VII, 7), 1 komad je jače oštećen, promjeri od 3,6 cm do 3,2 cm; b) tutulusi (30 komada) ukrašeni uokrug oboda s jednom punktiranom izvedenom crtom, promjeri od 3,6 cm do 2,4 cm (tab. VII, 8, 9, 10).

Kemijske analize

Na Tehnološkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu susretljivo se izvršila, na našu molbu, kemijska analiza, koju smo, zbog neminovnog oštećivanja brončanih artefakata, bili prisiljeni ograničiti privremeno na pojedine primjerke, pa se zato nismo mogli odlučiti na provedbu analize kompletnog materijala ovih ostava, jer bi u tu svrhu najpodesniji bio spektrografski postupak, a ovaj se nije mogao ostvariti. Pri samoj analizi kisik nije određivan; patinu analiziranih bronca nije bilo moguće u potpunosti odstraniti. Analizom dobiveni podaci prikazani su na priloženoj tabeli.

	Vukovar tutulus, inv. br. 1084	Lovas tutulus, inv. br. 9991	Lovas grumen, inv. br. 9994
	%	%	%
Bakar	94,6	88,9	97,4
Kositar	2,6	8,1	—
Antimon	tragovi	tragovi	—
Olovo	tragovi	—	—
Željezo	0,3	0,4	0,8
Nikalj	0,3	0,7	0,1
Magnezij	tragovi	tragovi	0,1
Sumpor	0,2	0,2	0,3
	<hr/> 98,0	<hr/> 98,3	<hr/> 98,7

INTERPRETACIJA I DATIRANJE OSTAVA

Velika lovaska ostava podudara se tipološki s manjom vukovarskom ostavom, budući da ova potonja sadrži potpuno analogne artefakte, nađene u glinenoj posudi istog tipa kao i lovaska, u kojoj je bio pohranjen zlatni nakit. Opće značenje obiju ostava je jedinstveno, jer one predstavljaju »blago«⁴, t. j. dragocjenu ličnu svojinu,

⁴ Vinski Z. i Vinski-Gasparini K., o. c., p. 63.

pohranjenu u zemlju u glinenim posudama i u (nesačuvanom) ćupu, da se na taj način ona bolje sačuva. Vukovarska ostava to zorno dokazuje, ali isto vrijedi i za onu iz Lovasa, kako po podacima o okolnostima nalaza, tako i po obilježju materijala ove ostave. U njoj ima doduše nešto sirove bronce, ali sva je prilika da ona ovdje ne upućuje na ostavu putujućeg trgovca ili obrtnika, već se može tumačiti kao neprerađeni višak u ono vrijeme skupocjene »brončane vrijednosti«, uzevši u obzir ostale artefakte te ostave, koji nisu lomljeni, već uglavnom čitavi. Po funkciji među njima preteže nakit i ukras odjeće uz nekoliko predmeta dnevne upotrebe. Sjekira, bodež i pinceta upućuju na muškarca, a štitnik igle na ženu, tutulusi i pločice s trnom nesumnjivo su služili za ukras odjeće obih spolova, a narukvice i prstenje nisu samo ženski nakit. Dragocjen i u našim krajevima rijedak je vitičasti nakit od zlatne spiralne žice s funkcijom ukrasa kose, iako se veće primjerke tumači gdjekad kao ženske ili dječje spiralne narukvice. Znatno broj tog zlatnog ukrasa uz popratne brončane nalaze obilježuje i ostavu Lovas kao nalaz »blaga« brončanog doba.

Valja naglasiti, da je stanje istraživanja brončanog doba u Hrvatskoj veoma zapušteno, a i inače u Jugoslaviji nije u dovoljnoj mjeri obrađeno. U novije vrijeme objavljeni su doduše pojedini grobni nalazi među brojnim materijalom znamenitog Glasinca u Bosni⁵, koji mogu poslužiti za analogije u nekoliko slučajeva, a općenito su također korisni noviji prilozi istraživanju brončanog doba u Srbiji⁶, iako jedva sadrže neposredno upotrebive podatke za ove ostave. Materijal brončanog doba iz Srijema i Slavonije, osim poznatog zatvorenog grobnog nalaza iz Bijelog Brda (grob 121), nije još sustavno objavljivan, premda je zastupan s nizom lokaliteta u zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu⁷. Ostave Lovas i Vukovar ukazuju, po obilježju svog metalnog materijala, međutim, izravno na analogni materijal lokaliteta u panonskom Podunavlju i dalje u Srednjoj Evropi iz vremena srednjeg brončanog doba, pa treba prvenstveno uzeti u obzir za analogije sigurnije dokumentirane nalaze s tog prostranog područja. Ravnali smo se prema poznatoj Reineckeovoj srednjoevropskoj (bavarskoj) kronologiji⁸, uzevši ponegdje u obzir, uz njegovu »ugarsku« kronologiju, novija dostignuća kronološke sistematike drugih autora.

Napadno je velik par narukvica od brončana lima (tab. II, 1), što ih se zapravo nosilo kao rukobran na nadlaktici. Analogne narukvice imaju većinom spiralni ukras na završecima, koji na našim primjercima nedostaju, tako iz Mađarske u značajnim ostavama Nagy Hangos, Ráczegres i Ráksi, sve tri datirane stupnjem bronca

⁵ Benac A. i Čović B., o. c., p. 26 sqq.

⁶ Od novije literature navodi se: Garašanin M., Istoriski glasnik, 1951, p. 48 sqq. — Garašanin M., Zbornik Mat. Srp., 2, 1951, p. 83 sqq. — Garašanin M., Rad VM, 3, 1954, p. 57 sqq. — Garašanin D., Katalog metala, 1954, p. 10 sqq. — Garašanin D., Rad VM, 3, 1954, p. 67 sqq.

⁷ Brunšmid J., Vjesnik hrv. arh. dr., n. s. VII, 1903/4, p. 63 sq., fig. 24—27. — Cf. Vinski Z. i Vinski-Gasparini K., o. c., p. 75. — Po našem mišljenju glinena posuda, t. j. etažna žara groba 121 ne pripada grobnoj cjelini

ovog inače veoma važnog skeletnog groba iz Bijelog Brda, već je ostatak iz drugog, u ranom srednjem vijeku poremećenog brončanodobnog žarnog groba, koji je moguće relativno nešto mlađi od skeletnoga.

⁸ Reinecke P., *Altertümer unserer heidnischen Vorzeit*, V, 1906, 1911, pp. 205 sqq., 359 sqq. — Reinecke P., *Der Bayerische Vorgeschichtsfreund*, I/II, 1921/2, p. 21. — Reinecke P., *Germania*, 8, 1924, p. 43 sq. — Cf. Reinecke P., *Arch. Ért.*, 1899, pp. 285 sqq., 316 sqq. — Za novija dostignuća o kronologiji vidi citate literature u slijedećim bilješkama.

B⁹, iz Slovačke u ostavama Dunajská Streda i Vyškovce¹⁰, po našem mišljenju sigurno stupanj bronca B; ima ih još u ostavama istog vremena, tako na pr. Grodnice u Poljskoj, Bühl u Bavorskoj i Ackenbach na Bodenskom jezeru¹¹, nadalje u grobnim nalazima srednjeg brončanog doba u Austriji, Češkoj i Švicarskoj¹², što ih pojedinačno ne spominjemo. Te narukvice traju dugo i poslije vremena stupanj bronca C dalje do u vrijeme kulture žarnih polja (t. j. uglavnom halštat A), tako ih nalazimo u ostavama Szentendre u Mađarskoj, Blatnica (nesigurno) u Slovačkoj i Tomaševac—Tamásfalva u jugoslavenskom Banatu¹³. Velikim lovaskim narukvicama za nadlakticu veoma su slična dva neukrašena primjerka bez spiralnih završetaka u sumarno objavljenoj ostavi nalazišta Dunapentele—Sztálinváros, otkrivenoj u najgornjem nivou (3—4 m debelog) kulturnog sloja dugotrajnog brončanodobnog naselja kulture Vatyá, čini se iz vremena kada je to naselje napušteno; Patay^{13a} datira tu ostavu u kasno brončano doba, po našem mišljenju ona ima tipološke značajke stupnjeva bronca B—C. Schráníl tvrdi, da se takove velike narukvice nosilo kao nanogvice, a njihovo podrijetlo traži on u Mađarskoj, i to iz vremena druge periode »ugarskog« brončanog doba¹⁴. Primjerke iz ostave Lovas valja datirati stupnjevima bronca B—C.

Narukvice sa spiralnim diskosima (tab. III, 1, 2) češće su spominjane i dobro poznate u literaturi, zbog njihove velike raširenosti od Karpatske kotline i Crnog mora sve do Rajne, u nekoliko varijanata oblika. Njima su se posebice bavili Wilke, Antoniewicz i Dumitrescu¹⁵ skupivši glavne podatke i analogije o tom nakitu, koje поближе ne navodimo. U Poljskoj ih se datira obično u drugu i treću periodu po Monteliusu¹⁶, ali one traju u Panonskoj nizini od srednjeg do kasnog brončanog doba, t. j. do kulture žarnih polja. Dumitrescu ističe dugotrajnost tog nakita (od druge do četvrte periode »ugarskog« brončanog doba¹⁷), ukazavši na kasnije primjerke zlatnih narukvica iz čuvenog blaga Firiteaz—Féregyháza u Banatu¹⁸, što su po stilu i ukrasu znatno kasniji od narukvice tog tipa u ostavi Lovas, s mnogim

⁹ Childe G. V., *The Danube in prehistory*, 1929, fig. 149, 3. — Hampel J., *A bronzkor emlékei Magyarhonban*, II, 1892, tab. CLXI, 7, 8; III, 1896, tab. CCXXI, 1, 2. — Cf. Foltiny S., *Zur Chronologie der Bronzezeit des Karpatenbeckens*, 1955, p. 23. — Willvonseder K., *Die mittlere Bronzezeit in Österreich*, 1937, p. 122 sq. (s daljnim analogijama).

¹⁰ Kraskovská L., *Archeol. rozhledy*, III, 1951, p. 140 sqq., fig. 106—109. — Balaša G., *Archeol. rozhledy*, VII, 1955, p. 443 sqq., fig. 208—209.

¹¹ Kostrzewski J., *Wielkopolska w pradziejach*, 1955, tab. V. — Dehn W., *Germania*, 30, 1952, p. 177, tab. 6, 23, 24. — Kimmig W., *Jahrbuch Röm. Germ. Zent. Mus.*, II, 1955, p. 65, fig. 5.

¹² Willvonseder K., o. c., p. 122, tab. 23, 4, 5. — Schráníl J., *Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens*, 1928, p. 127, tab. XXV, 10. —

Vogt E., *Die Bronzezeit der Schweiz*, 1956, p. 15, tab. 5, 1.

¹³ Hampel J., o. c., I, 1886, tab. XLIV, 2, 1. — Cf. Foltiny S., *ibidem*. — Kytlicova O., *Památky archeologické*, XLVI, 1955, fig. 4. — Gallus S. i Horváth T., *Dissertationes Panonicae*, ser. II, 9, 1939, p. 20 sqq., tab. XXIV.

^{13a} Patay P., *Archaeologische Funde in Ungarn*, 1956, p. 102 sq.

¹⁴ Schráníl J., *ibidem*.

¹⁵ Wilke G., *Zeitschrift für Ethnologie*, 36, 1904, p. 60. — Antoniewicz W., *Altschlesien*, 5, 1934, p. 157 sqq., tab. XXVI. — Dumitrescu H., *Dacia*, VII/VIII, 1941, p. 137 sqq., fig. 6, 7.

¹⁶ Antoniewicz W., o. c., pp. 159—163. — Kostrzewski J., o. c., fig. 186, 243.

¹⁷ Dumitrescu H., o. c., p. 140.

¹⁸ Márton L., *Arch. Ért.*, 1907, p. 60, fig. 3—6.

paralelama od Transilvanije do južne i zapadne Njemačke¹⁹, svakako iz srednjeg brončanog doba. Obično su one nađene u parovima, ali gdje i pojedinačno tako na pr. u grobovima nekropole Wixhausen (u pokrajini Hessen), datiranim mlađim horizontom srednjeg brončanog doba, t. j. vjerojatno već stupanj bronca C, iako ih inače nalazimo u kulturnom inventaru stupnja bronca B²⁰. Takav nakit služio je također i kao nanogvica, što se ustanovilo u grobnim nalazima²¹, ali to za naše primjerke nije vjerojatno, zbog premalog promjera njihovog obruča. Ograničit ćemo se ovdje ukazati još na sličnu narukvicu iz poznate ostave Rákospalota u Mađarskoj²², koja se može pouzdano datirati stupnjem bronca B. Nekoliko slučajnih nalaza takvih neobjavljenih narukvica nađeno je u Hrvatskoj, na pr. u Otoku kod Vinkovaca. Oba para narukvica sa spiralnim diskosima datiramo stupnjevima bronca B—C.

Narukvice od spiralno savijene žice (tab. III, 3) različite veličine su također veoma raširene u Srednjoj Evropi. Pojavljuju se već u rano brončano doba, na pr. u ostavi Stupava u Slovačkoj²³ i traju sve do u vrijeme kulture žarnih polja. Foltiny je iz Mađarske popisao, pored slučajnih nalaza, samo primjerke iz jedne ranobrončanodobne ostave i osim toga, kao staru tradiciju, narukvice iz više ostava kasnog brončanog doba, dakle pod sličnim okolnostima kako i u Poljskoj tako i u sjevernoj Njemačkoj²⁴. Za srednje brončano doba Mađarske valja navesti primjerke iz grobova nalazišta Rákóczfalva i Szeged—Bogárázó, na koje je upozorio Milojčić²⁵. U Austriji ima sličnog nakita iz grobova stupnja bronca B²⁶, nadalje u značajnoj istovremenoj ostavi Bühl (Bavarska), koju je podrobno obradio Dehn²⁷. Valja također ukazati na više primjeraka spiralnih narukvica iz već spomenute nekropole Wixhausen²⁸, što je, čini se, već vrijeme stupanj bronca C, t. j. nekropola je mlađa od ostave Bühl; ove narukvice predstavljaju dobre paralele lovaskim primjercima. Holste navodi takove spiralne narukvice na Rajni iz vremena stupanj bronca B²⁹. Par narukvica od spiralne žice u ostavi Lovas datiramo također stupnjevima bronca B—C.

Jasnu sliku pruža nam prstenje sa spiralnim diskosima uglatog presjeka (tab. II, 2, 3). Foltiny ih navodi za srednje brončano doba po grobnim nalazima Szeged—Bogárázó i Deszk (Mađarska), te Smolenice—Szomolány (Slovačka) i dr., a jedan deformirani primjerak sadrži spomenuta ostava Rákospalota³⁰. U Austriji ih ima u

¹⁹ Dumitrescu H., o. c., fig. 6, 7, p. 139 (treća perioda »ugarskog« brončanog doba). — Kraft G., Die Kultur der Bronzezeit in Süddeutschland, 1926, tab. XXVIII, 7.

²⁰ Jorns W., Germania, 28, 1944/50, pp. 178 sqq., 186, fig. 2, 9; 3, 9, 23. — Cf. Holste F., Die Bronzezeit in Süd- und Westdeutschland etc., 1953, p. 72, fig. 7, 10, tab. 19, 15.

²¹ Jorns W., o. c., p. 184. — Kraft G., o. c., p. 41. — Childe G. V., o. c., p. 274.

²² Hampel J., o. c., I, tab. LXXXVII, 5. — Childe G. V., o. c., tab. VIII, D 1.

²³ Hampel J., o. c., II, tab. CLXIII, 1—10.

²⁴ Foltiny S., o. c., p. 22 sq. — Szafranski W., Skarby brazowe etc., 1955, p. 61, tab.

XXXI, fig. 408. — Sprockhoff E., Jungbronzezeitliche Hortfunde etc., I, 1956, p. 172.

²⁵ Milojčić V., Actes de la IIIe Session Congrès Zürich, 1953, p. 272 sqq., fig. 14, 20; 17, 6.

²⁶ Willvonseder K., o. c., p. 121.

²⁷ Dehn W., o. c., pp. 176, 183, tab. 6, 25.

²⁸ Jorns W., o. c., p. 178 sqq., fig. 2, 11, 26, 29; 3, 7, 20, 24.

²⁹ Holste F., o. c., p. 72, fig. 7, 9, tab. 19, 12.

³⁰ Foltiny S., o. c., p. 21 sq., n. 72, 73, tab. 5, 2, 9, 8, te usmeni podatak tog pisca za groblje Szeged—Bogárázó. — Za grobove u Smolenicama—Szomolány cf. Hampel J., o. c., III, tab. CCXLII, 3—6.

nekoliko grobnih nalaza samo iz srednjeg brončanog doba³¹; rašireni su, po Schránílu, inače u t. zv. kulturi grobnih humaka ne samo u Češkoj, već i uzvodno od gornjeg Dunava prema Rajni³². Niz takova prstenja sadrži bogati ženski grob Všekary u Češkoj, a Holste ga datira stupnjem bronca C, iako je takvo prstenje već udomaćeno u Srednjoj Evropi za vremena stupanj bronca B, što nam uostalom potvrđuje i ostava Rákospalota³³. To nam pruža siguran putokaz za datiranje prstenja sa spiralnim diskosima iz Lovasa stupnjevima bronca B—C. Pripominjemo, da je jedan neobjavljen veoma deformiran brončani ukrasni predmet s dva spiralna diskosa, što predstavlja ili sličan prsten ili spiralni privjesak, nađen u velikoj srijemskoj brončanodobnoj nekropoli sa žarama u Surčinu, ali nažalost bez dovoljno točnih podataka o okolnostima nalaza. Žare u toj nekropoli valja za sada datirati okvirno u vrijeme od stupnja bronca B sve do vremena stupanj bronca D, iako čitav taj opsežan materijal, već davno iskapan, kojeg čuva Arheološki muzej u Zagrebu, nije još sustavno obrađen. Nekropola Surčin traži zasebnu obradu, a samo pojedine primjerke iz nje spominje Childe^{33a}.

Prstenje od spiralno savijene žice (tab. II, 4) tipično je za srednje brončano doba Srednje Evrope, kako su to već uočili Willvonseder i Foltiny³⁴. Analognih primjeraka ima i u naprijed navedenoj nekropoli Wixhausen³⁵. Osim paralela što ih je iz Mađarske i Slovačke (tako na pr. iz groblja Smolenice—Szomolány) donio Foltiny, može se iz Hampelova velikog atlasa uzeti možda u obzir nereproducirane primjerke iz ostave Alsó-Némedi³⁶, vjerojatno vremena stupanj bronca C; bilo bi još i drugih primjera za srednje brončano doba u materijalu kojeg je iznio Tompa. a kronološki ga je revidirao Miložić³⁷. Nekoliko neobjavljenih primjeraka analognim lovaskima ustanovljeno je također u spomenutoj nekropoli Surčin u Srijemu. Spiralno savijeno prstenje u ostavi Lovas pripada istom vremenu kao i naprijed navedene narukvice (tab. III, 3). Pripominjemo još i to: valja tipološki diferencirati ovo spiralno prstenje od takova slična prstenja, ponekad od dvostruke žice, sa završecima poput petlje, češće od zlata, što ga navodi Schráníl za kulturu grobnih humaka u Češkoj, a Childe za početke kulture žarnih groblja u srednjem Podunavlju³⁸; pored toga postoje još često u to vrijeme maleni svici od brončane žice, koje se funkcionalno mora razlikovati od spomenutog prstenja. Foltiny je naveo primjere takovih svitaka, koji traju u Karpatskoj kotlini od početka brončanog doba do u halštatsko vrijeme, ali ne navodi način upotrebe tog nakita, tako čestog u brončanodobnim grobovima Mađarske, a sadrži ih i spomenuta ostava Rákospalota³⁹.

³¹ Willvonseder K., o. c., p. 133 sq.

³² Schráníl J., o. c., p. 125. — Cf. Foltiny S., o. c., p. 22.

³³ Holste S., o. c., pp. 54, 28 sq. — Cf. Schráníl J., o. c., fig. 12. — Miložić V., o. c., p. 274, fig. 17, 15—22; 18, 1—19.

^{33a} Childe G. V., o. c., pp. 280, 284, 288, 381, 383, fig. 155, 221.

³⁴ Willvonseder K., o. c., p. 132 sq. — Foltiny S., o. c., p. 22.

³⁵ Jorns W., o. c., pp. 178, 180, fig. 2, 10; 3, 21.

³⁶ Hampel J., o. c., III, p. 4. — Za Smolenice — Szomolány cf. Hampel J., o. c., III, tab. CCXLII, 7—10, CCXLIV, gore, CCXLV, 6—8.

³⁷ Tompa F., 24./25. Bericht RGK, 1934/5, tab. 45, 27—29. — Cf. Miložić V., o. c., p. 269 sqq.

³⁸ Schráníl J., o. c., p. 125. — Childe G. V., o. c., p. 344, tab. XIV, 3.

³⁹ Foltiny S., o. c., p. 19 sq., n. 50, 51, tab. 3, 12.

Vogst je ustanovio, da su ovakovi svici služili kao ukras na vratu, i to in situ u precizno iskopanim grobnim humcima lokaliteta Weiningen u Švicarskoj (stupanj bronca B)⁴⁰.

Šest ukrasnih pločica iz ostave Lovas, bilo s bradavicom (tab. II, 5) bilo s trnom po sredini (tab. II, 6, 7), kao i ona s bradavicom (tab. VII, 2) iz ostave Vukovar, služile su za privjesak na odjeći, navodno uz pojas ili kao ukras na vratu s netom spomenutim svicima. Tim su se nakitom, koji je također osobitost srednjeg brončanog doba stupnja bronca B, naročito bavili Kraft i Willvonseder⁴¹. Ovaj potonji smatra, da su primjerci s bradavicom relativno stariji (njegov stupanj bronca B₁) od onih s dugim trnom (njegov stupanj bronca B₂), pozivajući se na njihovu pojavu u ostavama Mađarske, kako je to već uočio sam Reinecke⁴². Pločicama prve varijante iz Lovasa i Vukovara analogne su uglavnom one iz ostava Nagy Hangos, Rákospalota, Alsó-Némedi, Rákosi i s nalazišta neodređenog obilježja Mezöberény, te iz žarnih groblja Orosipuszta, Dorozsma, Szeged-Bogárzó i Tiszakeszi⁴³. Izvan Mađarske ih ima na pr. u Slovačkoj (ostava Vyškovce) u Češkoj (žarni grobovi u humcima Nová Hospoda), u Njemačkoj (ostave Bühl, Ackenbach) i u Švicarskoj (grobnji nalaz Cresta Petschna) i t. d.⁴⁴. Sve su možda import iz Karpatske kotline, gdje su one nastale, premda postoji, pored takovih, u Evropi sličan nakit, koji nije nastao u panojskom Podunavlju, ali je, kako to tumači Dehn, možda rađen po istim uzorima⁴⁵. Pločice druge varijante u ostavi Lovas, što imaju napadno dug trn po sredini, mogu se usporediti s onima ostave Ráczegres, a inače ih ima ponegdje u Mađarskoj, tako na pr. u jednom nalazu žarnog groblja Szeged-Bogárzó i t. d.⁴⁶, ali ne u tolikoj mjeri, kao one prve varijante. Može ih se smatrati brončanodobnim reliktom, iako se pojavljuju gdjekad i kasnije u vremenu kulture žarnih polja, tako na pr. unutar velike ostave Bonyhád, koju Foltiny smatra ranohalštatskom (po našem datiranju faza halštat A₂)⁴⁷. Dobre paralele za one lovaske primjerkе, ukrašene s dugim trnom i gusto nanizanim koncentričnim krugovima, pružaju nam gotovo identične takove pločice u skeletnim grobovima iz grobnih humaka nalazišta Pitten i Winklarn u Dojnoj Austriji, i to grobno povezani s prstenjem potpuno analognim obim tipovima

⁴⁰ Vogt E., Zeitschrift für schweiz. Arch. und Kunstgesch., 10, 1948, p. 41, fig. 11, tab. 24, 3—9. — Cf. Schráníl J., o. c., p. 128.

⁴¹ Kraft G., o. c., p. 35 sqq. — Willvonseder K., o. c., p. 143 sqq.

⁴² Willvonseder K., o. c., p. 144 sq. — Reinecke P., Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn, I, 1901, 15.

⁴³ Childe G. V., o. c., fig. 149, 8b. — Hampel J., o. c., I, tab. LXXXVII, 8, LIV, 7; III, tab. CCXXI, 6—9; II, tab. CXXXIII, 2, 3. — Tompa F., o. c., tab. 34, 3—12. — Milošić V., o. c., fig. 15, 3; 16, 5.

⁴⁴ Balaša G., o. c., fig. 208. — Jilková E., Archeol. rozhledy, VII, 1955, fig. 77. — Dehn W., o. c., tab. 6, 27. — Kimmig W., o. c., fig.

4, 13—16. — Vogt E., Die Bronzezeit der Schweiz, 1956, tab. 5, 26.

⁴⁵ Dehn W., o. c., p. 186, n. 64. — Cf. Kraft G., o. c., p. 35 sq., tab. XVII, 4, 6, 8. — Willvonseder K., o. c., p. 145 sq. — Foltiny S., o. c., p. 35. — Schráníl J., o. c., p. 128, tab. XXV, 33. — Holste F., o. c., tab. 19, 8, 9, 13, 14.

⁴⁶ Hampel J., o. c., II, tab. CIXI, 1—6; I, tab. LV, 3. — Upotpunjeno usmenim podatkom S. Foltinya za groblje Szeged—Bogárzó.

⁴⁷ Hampel J., o. c., II, tab. CLIII, 29. — Foltiny S., ibidem. — Cf. Vinski Z. i Vinski-Gasparini K., o. c., p. 65 sq. — Za kasnije razvojne oblike ukrasnih ploča cf. Nestor J., 22. Bericht RGK, 1932, p. 121 sqq.

naprijed prikazanim iz ostave Lovas (tab. II, 2—4)⁴⁸. Ti se grobovi mogu pouzdano datirati stupnjem bronca B, odnosno Willvonseder stupanj B₂ = Pittioni faza Pittensieding⁴⁹. U Jugoslaviji se inače rijetko nailazi na ukrasne pločice poput ovih ovdje prikazanih. Objavljen je jedan primjerak s bradavicom s poznatog nalazišta Vatin u Banatu (bliže okolnosti nalaza nisu jasne), veoma vjerojatno srednjobrončanodobnog vremena⁵⁰, nadalje iz Vinče dva primjerka s trnom, jedan je manji srednjobrončanodoban, ali je slučajna nalaz, a drugi je iz ostave starije kulture žarnih polja (po našem datiranju faza halštat A₂)⁵¹ s tog istog poznatog nalazišta u Srbiji; ova potonja pločica je rijetko velika i sva je prilika, da predstavlja kasniji proizvod, t. j. rađena je možda po starijim uzorima. Kao izuzetan nalaz u balkanskim gorovitim krajevima valja još spomenuti tipičnu pločicu s trnom, srodnu lovaskim primjercima, iz navodno skeletnog grobnog humka Han Osovo na Glasincu⁵², približno istovremenog našim ostavama. Prema svemu datiramo ukrasne pločice iz ostava Lovas i Vukovar svakako stupnjem bronca B, i to dvije s bradavicom su po tipologiji nešto starije od onih pet s trnom.

Namjenu ukrasnog okova (tab. II, 8) od brončanog lima s iskucano rađenim ukrasom punktiranih crta nije moguće sa sigurnošću odrediti. Sva je prilika, da je služio iskonski kao ukras na pokrivalu glave, a nije isključeno ni to, da pripada skupini t. zv. dijadema, iako pitanje njegove funkcije ne možemo točnije objasniti. Ornament na našem okovu ne susreće se često, a veoma je srodan onome na pravokutnom ulomku od brončana lima s nalazišta Periamus — Perjámos u rumunjskom Banatu, kojeg je objavio Nestor⁵³. Poznati materijal perjamoškog naselja iz ranog brončanog doba (Reinecke stupanj bronca A) nedavno je Miložić podvrgao kronološkoj reviziji u sklopu njegove opće revizije kronologije tih kultura u Mađarskoj⁵⁴. Taj je perjamoški okov nesumnjivo znatno stariji od ostalih ovdje objavljenih bronca. Valja imati u vidu, da je izradba ukrasa od brončanog lima bila vrlo česta baš u rano brončano doba u Srednjoj Evropi, kako to ističe Vogt, koji govori o kulturnom krugu limenog nakita⁵⁵. U Panonskoj nizini ustanovilo se mnogo nalaza limenog ukrasa, bilo glatkih, bilo ukrašenih ponekad iskucanim crtama, tako njime obiluje t. zv. kultura Kisapostag u Transdanubiji, sa žarnim grobovima i (nepouzdanom) ostavom Ercsi⁵⁶. Behrens je objavio ukrašeni »dijadem« u ranobrončanodobnom grobu nalazišta Dunapentele, a takav nakit susreće se u Austriji, češće s limenim ulomcima, također u skeletnim grobovima istog vremena (Gemeinlebarn,

⁴⁸ Willvonseder K., o. c., pp. 47 sqq., 144, tab. 30, 1, 2; 29, 2, 1; 38, 6, 7, 3, 4.

⁴⁹ Willvonseder K., ibidem. — Pittioni R., *Urgeschichte des österreichischen Raumes*, 1954, p. 376 sq.

⁵⁰ Milleker B., *A Vattinai östelep*, 1905, p. 15, tab. II, 7. — Cf. Garašanin M., *Rad VM*, 3, 1954, p. 62.

⁵¹ Garašanin D., *Katalog metala*, 1954, p. 70 (dat. bronca B), tab. LX, 10; p. 21 sq. (dat. halštat A), tab. X, 2. — Cf. Vinski Z. i Vinski-Gasparini K., o. c., p. 72.

⁵² Benac A. i Čović B., o. c., pp. 11, 27, tab. VII, 5 (dat. Glasinac faza IIa).

⁵³ Nestor J., o. c., p. 87 sq., fig. 19.

⁵⁴ Miložić V., o. c., fig. 42. — O kulturi Perjámos cf. Patay P., *Dissertationes Pannonicae*, ser. II, 13, 1938, p. 52 sqq.

⁵⁵ Vogt E., *Tschumi-Festschrift*, 1948, p. 60 sqq.

⁵⁶ Mozsolics A., *Archaeologia Hungarica*, XXVI, 1942, p. 67 sqq. — Cf. Hampel J., o. c., I, tab. XCIII.

Unterwölbling, Spitz na Dunavu), pa u Porajnju (Dexheim) i t. d.⁵⁷ Ranobrončano-dobna tradicija limena nakita pojavljuje se na mahove više ili manje u određenim dugotrajnim oblicima ukrašavanja i kasnije u brončano doba, tako na pr. limeni tutulusi, ali se limeni »dijademi« pomalo gube, pa ih u ostavama srednjeg brončanog doba u Mađarskoj gotovo i nema. Kao analogiju navodimo na pr. ulomak od brončanog lima u već navedenoj ostavi Nagy Hangos⁵⁸, a daleko su bolje paralele primjerci iz spomenute ostave Bühl, što ih je Dehn obilježio »starinskima« u relaciji s ostalim brončama ostave Bühl⁵⁹. Obje navedene ostave pripisuje se, kako znamo, stupnju bronca B, poput grobnih humaka nalazišta Hajek u Češkoj, odakle Schráníl spominje pločicu od brončana lima^{59a} slično ukrašenu kao lovaski okov. Prema tome datiramo okov u ostavi Lovas stupnjem bronca B, iako je on vjerojatno starijeg porijekla.

Veliki broj limenih tutulusa, kalotastog i stožastog oblika, sa i bez iskucanog ukrasa različite veličine (tab. I, 1, gore, IV, 1—13, VII, 1, 3—10) diferira u ostavama Lovas (ukupno 418 komada) i Vukovar (ukupno 155 komada) samo brojčano, jer se tutulusi tipološki podudaraju u tim ostavama. Taj kvantitet nalaza zorno potvrđuje poznatu činjenicu njihove upotrebe za ukrašavanje odjeće, bilo da ih se prišivalo na kožnati pojas, što je prvi uočio Naue⁶⁰ u ženskom skeletnom grobu Mühlthal u Bavorskoj, bilo da ih se prišivalo na pregaču, kako je to istaknuo Schráníl⁶¹, objavivši dijelove skeleta s nizom tutulusa in situ iz grobnog humka Černá Mýt u Češkoj. Ovi nalazi mogu poslužiti i kao prilog istraživanju nošnje srednjeg brončanog doba. U Mađarskoj se pojavljuju njihovi prethodnici, obično manji glatki tutulusi, poput malih jednostavnih puceta za prišivanje, već u rano brončano doba u kulturama Perjámos i Kisapostag, kao i u kulturi Vatya, koja pripada i srednjem brončanom doba⁶². U srednjem brončanom doba postoje zapravo dva osnovna oblika tutulusa, i to kalotasti jednostavniji i glatki, a pored njih i manje ili više stožasti, od kojih se razvijaju tipični veći stožasti oblici s izvučenim obodom (poput »klobuka«), često ukrašeni. Svi su ti oblici zastupani u lovaskoj i vukovarskoj ostavi, pa ćemo ih zajedno prikazati, tim više, jer se slično pojavljuju i u drugim nalazima Srednje Evrope tog vremena; ipak valja napomenuti, da su oni u upotrebi i kasnije, ponekad do kulture žarnih polja. Od opisanog osnovnog tipa tutulusa, rađenog uvijek od iskucanog lima, svaki s dvije rupe za prišivanje, valja jasno lučiti tip izrazitog puceta s jednom ili s dvije ušice na poleđici, koji je raširen uglavnom u kasnobrončanodobnom i u halštatskom vremenu, a prije toga rijetko u zatvorenim nalazima⁶³. Kao primjere za srednje brončano doba navodimo tutuluse iz ostava Rákos-

⁵⁷ Behrens G., Praeh. Zeitschrift, XI/XII, 1919/20, p. 118 sq., fig. 2, 1. — Szombathy J., Röm. Germ. Forsch., 3, 1929, pp. 29, 36, tab. 7, 7; 11, 1. — Willvonseder K., Germania, 19, 1935, p. 113 sqq., fig. 1, 5. — Felgenhauer F., Archaeologia Austriaca, 11, 1952, pp. 6, 11 sqq., fig. 1, 13, 14. — Behrens G., Kataloge Röm. Germ. Zent. Mus., 6, 1916, p. 12, fig. 3, 8, 9, 11.

⁵⁸ Childe G. V., o. c., fig. 149, 14.

⁵⁹ Dehn W., o. c., pp. 177, 183 sq., tab. 6, 20—22.

^{59a} Schráníl J., o. c., p. 128, tab. XXV, 33.

⁶⁰ Naue J., Die Bronzezeit in Oberbayern, 1894, p. 140 sqq., tab. VII.

⁶¹ Schráníl J., o. c., p. 128 sqq., fig. 13.

⁶² Patay P., o. c., pp. 57, 99, tab. VI, 2, XIII, 13. — Mozsolics A., o. c., p. 73.

⁶³ Foltiny S., o. c., p. 33 sq. — Coblenz W., Grabfunde der Mittelbronzezeit Sachsens, 1952, pp. 117 sqq., 130.

palota i Nagy Hangos u Mađarskoj, te iz ostave Ebed u Slovačkoj, zatim iz žarnih grobova Bilisits, Dorozsma, Orosipuszta u Mađarskoj, Targu Muresului—Marosvásárhely u Rumunjskoj, uključivši tu i zlatne primjerke u čuvenom blagu Tufaläu—Cófalva u Transilvaniji, sve datirano stupnjem bronca B⁶⁴. Znatan broj kalotastih i stožastih tutulusa obično od bronce, a ponekad od zlata ustanovljen je u Mađarskoj⁶⁵. U Austriji, Bavarskoj i Čehoslovačkoj spominju se oni također češće u literaturi kao tipični nalazi u grobnim humcima, a u Moravskoj ističe se s velikim brojem tutulusa ostava Holešov istog vremena⁶⁶. Također su tutulusi brojno zastupani u naprijed više puta navedenoj ostavi Bühl⁶⁷ (datirana stupnjem bronca B), kao i u skeletnim grobovima već spomenute nekropole Wixhausen⁶⁸ (datirana stupnjem bronca C), koji opet daju u više varijanata i oblika točnu analogiju našim primjercima. Na području Jugoslavije su takovi tutulusi ustanovljeni u srijemskoj nekropoli Surčin (neobjavljeni), zatim u Banatu, i to među brončanodobnim nalazima u Vatínu⁶⁹, nadalje u užoj Srbiji u Lučanima (grob ili ostava?)⁷⁰; osim toga postoje i u Bosni u skeletnim grobovima na Glasincu (Gučevo, Štrbci, Živaljevići, Očimeri)⁷¹, po svoj prilici srednjeg brončanog doba, iako je moguće, da su oni nešto kasniji, poput Lučana, jer u dva od tih glasinačkih grobova (Gučevo, Živaljevići)⁷² nalaze se uz tutuluse i puceta s ušicama, koja bi mogla biti iz kasnijeg vremena. Tutulusi u ostavama Lovas i Vukovar, bez obzira na njihove varijante oblika, bili su, dakako, u isto vrijeme u upotrebi, premda se kalotaste i šiljato-stožaste neukrašene primjerke (tab. IV, 1—5, VII, 3—5) datira obično stupnjem bronca B, dok se veće stožaste primjerke s izvučenim obodom i s punktiranim ukrasom (tab. IV, 6—13, VII, 6—10) smatra nešto mlađima i datira ih se stupnjevima bronca B—C, iako je moguće, da ovi potonji nisu stariji od stupnja bronca C.

Polumjesečasti privjesak (tab. III, 4) i štitnik za iglu (tab. III, 5), lijevani od bijele bronce, međusobno su veoma slični u obliku, iako su različite funkcije. Prvi je služio kao ukrasni privjesak i česta je pojava u sklopu materijala brončanog doba Panonske nizine, bilo takova oblika, bilo varirani sa zavnutim roščićima ili u različitim srcolikim varijantama⁷³. U Mađarskoj je polumjesečasti privjesak s otvorenim roščićima ustanovljen u spomenutim kulturama Perjámos, Kisapostag i Vattya⁷⁴, kao i u vrijeme stupanj bronca B još češće u netom navedenim varijantama na

⁶⁴ Milošević V., o. c., fig. 17, 18; 18, 9, 10, 13; 14, 8; 13, 1. — Childe G. V., o. c., fig. 149, 12. — Tompa F., o. c., tab. 34, 16, 17. — Mozsolics A., *Antiquitas Hungarica*, III, 1949, p. 23 sq., fig. 2, 1—7. — Za daljne podatke cf. Mozsolics A., *Archaeologia Hungarica*, XXVI, 1952, n. 77. — Foltiny S., *ibidem*.

⁶⁵ Hampel J., o. c., I, tab. LV, 1, 2.

⁶⁶ Willvonseder K., *Die mittlere Bronzezeit in Österreich*, 1937, p. 135. — Cf. Pittioni R., o. c., p. 377. — Naue J., *ibidem*. — Schránil J., *ibidem*.

⁶⁷ Dehn W., o. c., pp. 177 sq., 184, tab. 6, 8—19, fig. 3. — Za Bavarsku vidi tutuluse nalazišta Göggingen, cf. *Germania*, 19, 1935, p. 163, fig. 2.

⁶⁸ Jorns W., o. c., pp. 178 sq., 185, fig. 2, 2a-u, 15a-g.

⁶⁹ Milleker B., o. c., 15, tab. II, 5, 8.

⁷⁰ Garašanin D., o. c., p. 14, tab. VI, 8 (dat. srednja bronca — rani halštat).

⁷¹ Benac A. i Čović B., o. c., pp. 10 sqq., 27, tab. V, 17, 19, VII, 10, VIII, 2, 3, 15 (dat. Glasinac faza IIa).

⁷² Benac A. i Čović B., o. c., tab. V, 2—4, 8—15, VIII, 4, 5. — Cf. Foltiny S., *ibidem*.

⁷³ Foltiny S., o. c., p. 14 sq.

⁷⁴ Patay P., o. c., pp. 56, 98, tab. XIII, 12. — Mozsolics A., o. c., p. 72, tab. III, 2, 3, 20, 21, IV, 32, 33, 35, VII, 10.

pr. u ostavi Nagy Hangos ili u žarnom groblju Szeged—Bogárázó i t. d.⁷⁵ Za lovaski privjesak su tipološki najbliže analogije primjerci iz grobova u Smolenicama—Szomolány u Slovačkoj, odakle Eisner navodi još nekoliko nalaza srednjeg brončanog doba, stupnjeva B i C⁷⁶. Daljnje paralele za polumjesečaste primjerke u Mađarskoj nalazimo u značajnom žarnom groblju Zagyvapálfalva, koje je po svojim brončanim priložima datirano prosječno stupnjem bronca C⁷⁷. Nalaze u Austriji i Češkoj iz srednjeg brončanog doba, također s ozbirom na varijante tog nakita, spominju Willvonseder i Schráníl, a ustanovilo se, da se taj nakit javlja gdjekad i kasnije⁷⁸; tako na pr. polumjesečasti primjerci analogni lovaskome u ostavi Fizesul-Gherlii—Ördögös Füzes (Transilvanija), datirana već stupnjem halštat A⁷⁹. Iz Jugoslavije valja ukazati na sličan privjesak od bronce među brončanodobnim nalazima iz Vatina u Banatu i na sedam zlatnih posebno variranih privjesaka iz vjerojatne ostave Velika Vrbica u srpskom Podunavlju, datirane stupnjem bronca B⁸⁰. Jedan brončani polumjesečasti privjesak ustanovio je Trbuhović u žari iz neobjavljene nekropole Belegiš u Srijemu^{80a}, a ova nekropola je prema tipologiji keramike, po našem mišljenju, djelomično srodna keramici spomenute nekropole Surčin. Usput se može učiniti digresiju i pripomenuti, da zanimljiv putokaz za istraživanje ženske nošnje srednjeg do kasnijeg brončanog doba u Panonskoj nizini predstavljaju poznati i češće objavljeni glineni ukrašeni ženski idoli iz Kličevca, Vršca, Dalja i Bapske, koje je, objavivši daljski idol, opisao Hoffiller; na idolu iz Bapske u Srijemu nazire već Hoffiller, a mnogo određenije poslije njega Franz, na prednjoj strani tog idola ukrasne privjeske pod vratom (na ogrlici ili đerdanu?), koji nesumnjivo sličje naprijed prikazanom polumjesečastom nakitu brončanog doba, što može također poslužiti kao prilog datiranju ovakove glinene figuralne plastike⁸¹.

Štitnik za iglu (tab. III, 9) veoma je sličan, kako je već rečeno, u obliku i tehnici rada polumjesečastom privjesku (tab. III, 4). Štitnici za iglu javljaju se u srednjem brončanom doba, ali su i kasnije dugo u upotrebi u vremenu kulture žarnih polja, češće u složenijoj varijanti polumjesečastog oblika. Hampel je objavio doista rijedak primjerak štitnika sačuvanog na kasnobrončanodobnoj igli tipa glavice poput čavla⁸². Iz spomenute sumarno objavljene nekropole Zagyvapálfalva, datirane stupnjem bronca C, reproduciran je polumjesečasti privjesak, koji bi mogao biti također štitnik⁸³. Ovu nekropolu pripisivalo se ranije stupnju bronca D, iako je već

⁷⁵ Childe G. V., o. c., p. 275, fig. 149, 18—20, 24. — Milošević V., o. c., p. 273, fig. 14, 21, 22. — Cf. Tompa F., o. c., tab. 25, 15; 33, 26.

⁷⁶ Eisner J., Slovensko v pravěku, 1933, p. 73, n. 96, 97, 98, fig. 4, 15. — Cf. Hampel J., o. c., III, tab. CCXLI, 11—15.

⁷⁷ Hillebrand J., Arch. Ért., 1923/6, p. 60 sqq., fig. 23; Arch. Ért., 1929, p. 35 sqq., fig. 18. — Cf. Nestor J., o. c., p. 114. — Milošević V., o. c., p. 276.

⁷⁸ Willvonseder K., o. c., p. 140 sqq. (s daljnim podacima). — Schráníl J., o. c., p. 128. — Foltiny S., ibidem. — Ostava Jaszkarajenő sadrži takav brončanodoban privjesak, cf.

Tompa F., o. c., tab. 52, 5, premda ta ostava pripada vremenu stupanj halštat A.

⁷⁹ Holste F., Hortfunde Südosteuropas, 1951, p. 25, tab. 47, 25a—30. — Cf. Hampel J., o. c., tab. LIV, 13.

⁸⁰ Milleker B., o. c., p. 15, tab. II, 6. — Garašanin D., o. c., p. 10, tab. II, 2.

^{80a} Podatak dugujemo V. Trbuhoviću, tada Narodni muzej, Zemun.

⁸¹ Hoffiller V., Vjesnik hrv. arh. dr., n. s. XV, 1928, pp. 248—255, naročito p. 252, fig. 2. — Franz L., Wiener Präh. Zeitschrift, XVIII, 1931, p. 62 sq., fig. 1.

⁸² Hampel J., o. c., I, tab. LII, 7.

⁸³ Hillebrand J., Arch. Ért., 1929, fig. 18.

Nestor ustanovio, da ona pripada stupnju bronca C, t. j. mlađem horizontu srednjeg brončanog doba, dok je Milošević datira u prijelazno vrijeme stupnjeva bronca C—D⁸⁴. Približno je istog vremena ostava Malý Horeš u Slovačkoj, u kojoj je nađeno desetak navodnih polumjesečastih privjesaka od bijele bronce⁸⁵, ali to su zapravo oštećeni štitnici za igle i tipološki potpuno odgovaraju ovdje objavljenom lovaskom štitniku. Nestor je ukazao na niz podataka o štitnicima za igle, koji su, međutim, redom složenija i kićenija varijanta štitnika, te pripadaju većinom nalazima vremena kulture žarnih polja⁸⁶, tako na pr. u ogromnoj ostavi Uioara de Sus—Felső-Maros-Ujvár u Transilvaniji i drugdje⁸⁷. Osim toga ih se nalazi i zapadnije, kao u nestaloj ostavi Arpád kod Bihara⁸⁸, u naselju Apátdomb na Blatnom jezeru⁸⁹ i t. d., sve iz vremena kulture žarnih polja. U Jugoslaviji su štitnici za igle rijetki, ali su ustanovljeni u neobjavljenoj ostavi Brodski Varoš, i to dva primjerka slični onima iz ostave Uioara de Sus, a jedan je analogan lovaskom; tu inače najveću brončanu ostavu u Hrvatskoj valja datirati, kao i Uioaru de Sus, stupnjem halštat A (zapravo fazom halštat A₂)⁹⁰. Ovi nas podaci upućuju na to, da štitnike za igle smatramo mlađima od samih polumjesečastih privjesaka, a sva je prilika, da su oni nastali tokom trajanja razvijenog srednjeg brončanog doba.

Pinceta (tab. V, 1) predstavlja značajan element toaletnog pribora tog vremena, jer ona zapravo prethodi pojavi britve. U Panonskoj nizini pincete nisu poznate iz ostava srednjeg brončanog doba. Lovaski primjerak, s proširenim i zadebljanim završecima, pripada skupini starijih pinceta, iako se već u srednjem brončanom doba pojavljuju drugi oblici s neproširenim završecima, katkad oblika slova »M«, kako to tumače Behrens i Schráníl⁹¹. One pincete što ih Déchelette i Wilke navode za brončano doba⁹² ne mogu nam doduše služiti za primjer, ali se kao analogiju mogu navesti pincete, koje za srednje brončano doba donose Kostrzewski iz Poljske i Eisner iz Slovačke⁹³. Pincete s proširenim završecima javljaju se u Srednjoj Evropi već u kasnijem rasponu stupnja bronca B, što je Holste pokazao na primjercima iz Češke i Bavarske⁹⁴, tako na pr. iz grobnog humka Černá Mýt⁹⁵; ipak one traju i u vrijeme stupanj bronca C, kako to možemo razabrati prema pincetama iz grobnih humaka Kronstorf u Austriji⁹⁶. U Mađarskoj su pincete rijetke, tako Hampel navodi samo pincetu oblika slova »M« iz okolice Aszóda, isto takova ustanovljena je i u žarnom grobu spomenute nekropole Zagyvapálfalva⁹⁷, a iz Jugoslavije nam je

⁸⁴ Hillebrand J., o. c., p. 38 sqq. — Childe G. V., o. c., p. 368, mapa X. — Nestor J., o. c., p. 114. — Milošević V., ibidem.

⁸⁵ Pástor J., Archeol. rozhledy, III, 1951, p. 155, fig. 117.

⁸⁶ Nestor J., o. c., p. 126, n. 467, 513.

⁸⁷ Nestor J., ibidem. — Cf. Holste F., o. c., p. 24, tab. 44, 41.

⁸⁸ Götze A., Opuscula Montelio dedicata, 1913, p. 163, n. 6.

⁸⁹ Sági J., Arch. Ért., 1909, p. 350, fig. 7, 3.

⁹⁰ Vinski Z. i Vinski-Gasparini K., o. c., pp. 62 sq., 66, 69, 82.

⁹¹ Behrens G., o. c., p. 214. — Schráníl J., o. c., p. 130, tab. XXV, 30.

⁹² Déchelette J., Manuel d'arch. préh., II, 1, p. 340 sq., fig. 136, 1—7. — Wilke G., o. c., p. 71 sq. fig. 75—77.

⁹³ Kostrzewski J., o. c., fig. 199. — Eisner J., o. c., fig. 5, 3.

⁹⁴ Holste F., Die Bronzezeit in Süd- und Westdeutschland, etc., 1953, p. 51, tab. 9, 12, 10, 14.

⁹⁵ Schráníl J., o. c., p. 130.

⁹⁶ Willvonseder K., o. c., p. 70, tab. 45, 7; 46, 6, 7. — Cf. Pittioni R., o. c., p. 386.

⁹⁷ Hampel J., o. c., I, tab. XVII, 9. — Hillebrand J., Arch. Ért., 1923/6, fig. 19, 2.

poznata njima analogna neobjavljena pinceta iz žarnih grobova iz Surčina u Srijemu. Pinceta ostave Lovas predstavlja iskonski stariji oblik od ovih tri, a najbolja je paralela lovaskoj pinceti u Mađarskoj jedna tipološki veoma srodna pinceta iz grobova nalazišta Kishomok, u okolici Hódmezővásárhelya, koju Banner datira završetkom druge periode ili trećom periodom »ugarskog« brončanog doba⁹⁸, što bi odgovaralo Reineckeovim stupnjevima bronca C i D. Ovo datiranje čini nam se suviše kasno za te grobove, koji idu sigurno u srednje brončano doba, najkasnije u vrijeme stupanj bronca C, a same pincete su po sebi tipološki starije, t. j. iz vremena stupnjevi bronca B—C, iako su one ovdje mogle biti u upotrebi u vremenu stupanj bronca C.

Bodež (tab. III, 6) iz ostave Lovas je malen i imao je četiri masivne klinaste zakovice, od kojih su dvije sačuvane. Rebri na istrošenom sječivu blago je naglašeno. Gornji dio bodeža je veoma proširen, ali je odozgo u tolikoj mjeri oštećen, da nije moguće odrediti oblik pločice drška. Taj bi morao biti ili trapezoidan ili zaokružen, jer su inače oba oblika značajna za skupinu kratkih bodeža s proširenom pločicom za držak (Griffplattendolch)⁹⁹ srednjeg brončanog doba, u koju nesumnjivo treba ubrojiti i ovaj oštećeni primjerak. Relativna zaobljenost na vrhu sačuvanog dijela pločice drška, kao i sama širina pločice, upućuju nas, po zapažanjima Behrensa i Holstea¹⁰⁰ na to, da odredimo bodež iz Lovasa kao raniji primjerak oružja vremena stupanj bronca B, jer su pločice bodeža tipičnih za stupanj bronca C obično uže, bez obzira na broj zakovica, koji može da varira. Među brojnim kratkim bodežima srednjeg brončanog doba iz Mađarske i Slovačke začudo nema bližih analogija lovaskom primjerku, osim općih zajedničkih značajka bodeža s proširenom pločicom, a isto vrijedi za nalaze takova oružja u Austriji i Češkoj¹⁰¹. Najbliže analogije možemo naći u spomenutim ostavama Bühl u Bavorskoj i Ackenbach na Bodenskom jezeru¹⁰², datirane u raniji raspon stupnja bronca B, s bodežima, što po svom uskom sječivu upućuju na bodež iz brončane ostave Ittelsburg u Bavorskoj, koju Krämer smatra s punim pravom još ranobrončanodobnom¹⁰³. Također su slična dva bodeža iz spomenute nekropole Wixhausen¹⁰⁴, ali ona je inače mlađa od stupnja bronca B, iako bi se i ove bodeže moglo opredijeliti istim stupnjem, kojemu na pr. Foltiny pripisuje ostave Ráksi i Pusztas-Sárkánytő (Mađarska)¹⁰⁵, što sadrže također bodeže ove skupine, ali po obliku udaljenije od bodeža ostave Lovas. Taj bodež datiramo stupnjem bronca B i sva je prilika da on potječe iz radionica na gornjem Dunavu, a ne iz Panonske nizine. Kratki bodeži srednjeg brončanog doba, i to skupine s pločicom i zakovicama, u Jugoslaviji nemaju sličnosti s tim lovaskim bodežom, a nisu ni sustavno objavljivani, na pr.: u Srbiji po jedan primjerak iz

⁹⁸ Banner J., Arch. Ért., 1944/5, p. 31 sqq., tab. XII, 18. — Primjerak pincete iz razorenog groba u Kosovu kod Rogatice na Glasincu pripada možda tom vremenu(?), cf. Benac A. i Čović B., o. c., p. 13, tab. X, 10.

⁹⁹ Willvonseder K., o. c., p. 77 sqq. — Foltiny S., o. c., p. 54 sq.

¹⁰⁰ Behrens G., o. c., p. 212. — Holste F., o. c., pp. 33 sqq., 54.

¹⁰¹ Cf. Foltiny S., ibidem. — Willvonseder K., ibidem. — Schráníl J., o. c., p. 132.

¹⁰² Dehn W., o. c., p. 179, tab. 5, 7. — Kimmig W., o. c., pp. 68, 71, tab. 3, 2, 3.

¹⁰³ Krämer W., Germania, 30, 1952, p. 291, tab. 14, 2.

¹⁰⁴ Jorns W., o. c., pp. 178, 183, fig. 2, 12, 13.

¹⁰⁵ Foltiny S., o. c., p. 55, tab. 30, 4, 5.

grobova u Vršcu i Kličevcu¹⁰⁶, u Bosni po jedan primjerak iz dva groba u Kovačevu Dolu na Glasincu¹⁰⁷, u Hrvatskoj i Srijemu bilježimo, pored minijaturnog bodeža s Gradca u Lovasu i bodeža iz Topolja (oni su možda od bronce s malo primjese kositra, a ne moraju biti od bakra)¹⁰⁸, još četiri neobjavljena bodeža (Novi Banovci, Tomašica, Peklenica i Sv. Jana), koji će biti objavljeni na drugom mjestu.

Sjekira (tab. V, 2) predstavlja zapravo prijelazan tip sjekire s peticom (hache à talon = Absatzbeil), na sjekiru s krilima po sredini (hache à ailerons médians = mittelständiges Lappenbeil), poznat u literaturi također pod nazivom »češki« tip sjekire s peticom, koja je na ovom primjerku degenerirana i kombinirana sa slabo razvijenim krilima¹⁰⁹. Ove su sjekire služile prvenstveno kao oruđe, kako to objašnjava i Behrens u svom općem osvrtu na takove sjekire srednjeg brončanog doba¹¹⁰. Willvonseder je posvetio posebnu pažnju varijantama sjekira s peticom i sjekira s krilima po sredini, jer su te obje skupine raširene u Srednjoj Evropi, ali se na potpuno analogan primjerak ovdje objavljenome rijetko nailazi među sjekirama obih skupina u Austriji, Čehoslovačkoj, Mađarskoj i Transilvaniji¹¹¹. U našim krajevima su sjekire takove tipološke kombinacije vjerojatno jedva poznate iz vremena srednjeg brončanog doba; gdje se one ipak pojavljuju u Podunavlju, što nam svjedoči sjekira srodna u obliku i veličini lovaskom primjerku s nalazišta Solymár u Mađarskoj, koju je objavio Tompa¹¹², datirajući je trećom periodom »ugarskog« brončanog doba. Teža i veća je približno tipološki srodna sjekira iz grobnog humka nalazišta Wimsbach u Austriji, što se po grobnim priložima može pouzdano datirati stupnjem bronca B¹¹³, kada je, po Holsteu, već veoma raširena skupina sjekira s peticom »češkog« tipa, ali se skupina sjekira s krilima po sredini počinje širiti po svoj prilici kasnije, t. j. u vremenu stupanj bronca C, i to pored sjekira s peticom¹¹⁴. Ove potonje zastupane su rijetko u ostavama srednjeg brončanog doba u Mađarskoj, tako na pr. jedan primjerak »češkog« tipa u već spomenutoj ostavi Nagy Hángos¹¹⁵. Skupina sjekira s peticom traje i dalje u kasno brončano doba, t. j. pojedini primjerci do početka kulture žarnih polja, dok skupina sjekira s krilima po sredini traje znatno dulje u vremenu stupanj halštat A. Sjekire s krilima po sredini češće su zastupane u ostavama kulture žarnih polja, naročito u Mađarskoj¹¹⁶, ali i u Hrvatskoj (na pr. u ostavama Bizovac, Mačkovac, Siče, Donja Bebrina, Gornja Vrba i

¹⁰⁶ Garašanin M., o. c., p. 61, fig. 7. — Garašanin D., o. c., p. 58, tab. XXXVII, 5 (oba autora dat. bronca B).

¹⁰⁷ Benac A. i Čović B., o. c., pp. 9, 25, tab. II, 18, III, 2 (oba autora dat. Glasinac faza I, što je, čini se, prerano, jer bodež tab. II, 18, datiramo stupnjem bronca B, a vjerojatno isto tako i bodež tab. III, 2, koji se razvio od triangularnih bodeža vremena stupanj bronca A).

¹⁰⁸ Brunšmid J., Vjesnik hrv. arh. dr., n. s. VI, 1902, p. 59, fig. 17. — Mirosavljević V., Glasnik Zemaljskog muzeja, n. s. VIII, 1953, p. 265, fig. 2.

¹⁰⁹ Lissauer A., Zeitschrift für Ethnolo-

gie, 37, 1905, p. 801 sq.; 38, 1906, p. 818 sqq. — Cf. Kraft G., o. c., p. 25 sqq. — Pittioni R., Die urgeschichtlichen Grundlagen der europ. Kultur, 1949, p. 192, fig. 74, 75.

¹¹⁰ Behrens G., o. c., p. 213.

¹¹¹ Willvonseder K., o. c., p. 63 sqq. — Schráníl J., o. c., pp. 131, 145. — Foltiny S., o. c., p. 82 sqq.

¹¹² Tompa F., o. c., tab. 33, 21.

¹¹³ Willvonseder K., o. c., p. 65 sq., tab. 43, 4.

¹¹⁴ Holste F., o. c., pp. 34, 36, 42, 54.

¹¹⁵ Aberg N., Bronzezeitliche und früheisenzeitliche Chronologie, V, 1935, p. 7, fig. 3.

¹¹⁶ Foltiny S., o. c., p. 83 sq.

t. d.¹¹⁷). Sjekiru ostave Lovas datiramo, prema raspoloživim podacima, stupnjem bronca C.

Ulomku od brončane šipke (v. tab. I, 1, sredina lijevo) ne može se odrediti namjena, pa on, kao i svi grumeni t. zv. sirove bronce (v. tab. I, 1, dolje) uglavnom amorfnog oblika, ne dolazi u obzir za određeniju interpretaciju, suprotno od ostalog ovdje prikazanog brončanog materijala u ostavi Lovas. Analiza ograničena samo na jedan grumen je pokazala, da ovaj ne sadrži kositra, odnosno da među grumenima mogu postojati i bakreni ili brončani siromašni kositrom. Interpretaciju brončanih artefakata smatramo ovime završenom, te prelazimo sada razmatranju zlatnog nakita, a poslije toga i glinenim posudama ovdje objavljenih ostava.

Zlatan nakit od 22 komada spiralnih vitica (tab. VI, 1—22), stisnutih zajedno i smotanih po svoj prilici poput onih triju spletenih u vjenčiće (tab. VI, 20—22), nađen je u glinenoj posudi ostave Lovas. Raspleteni primjerci nakita sačinjavaju cilindrično oblikovane vitice redovito od spiralno savijene i dvostruke spojene deblje ili tanje uglavnom glatke žice, različite u dimenzijama, t. j. u broju redova smatanja, kao i u oblikovanju jednog od završetaka pojedinih vitica, koji je u dva slučaja tordiran, a inače sačinjava ili po tri petlje ili petlju (tab. VI, 1—19). Na žicama vitica nema traga lemljenja, pa je vjerojatno, da je žica (nepravilno-kružnog presjeka) izrađena udaranjem i izvlačenjem zlatnih poluizrađevina, t. j. koluta ili pločica, koje se na taj način moglo stanjiti u žicu, jer je zlato baš za tu tehniku dovoljno elastično. Ove tipološke i tehničke pojedinosti nisu od nekog posebnog značaja, jer takove spiralne vitice pripadaju kategoriji nakita od t. zv. beskonačne žice, tipičnog za brončano doba. Arheološka praksa je pokazala, da nalazi zlata, bio to nakit, žica ili poluizrađevina, predstavljaju naročito u ostavama prvenstveno materijalnu vrijednost tog vremena, koju se želilo tako sačuvati. Zlatne spiralne vitice upotrebljavalo se za ukras na sljepočnicama ili u parovima u uvojcima, odnosno i u pletenicama ženske kose ili ponekad pojedinačno u kovrčama muške kose; nadalje, bilo kao ženske ili dječje narukvice, bilo za prstenje, ako se radi o još manjim primjercima od lovaskih. Ovdje objavljene primjerke zlatnih spiralnih vitica (tab. VI, 1—22) tumačimo kao ukras za kosu (Lockenspiralen), ali one, zbog njihova broja i stisnuta smještaja u posudi, uz popratne nalaze u ostavi Lovas, ne mogu predstavljati drugo nego »blago«.

Spiralne zlatne vitice vuku svoj korijen iz ranog brončanog doba, kako to za unjetičku kulturu ističe Schráníl¹¹⁸, ali taj se spiralni nakit tipološki razlikuje od lovaskih primjeraka, koji su nesumnjivo mlađi i od drugačije oblikovanih zlatnih spirala poznate ostave iz Regensburga na Dunavu, datirane najranijim početkom srednjeg brončanog doba (Reinecke stupanj bronca A₂)¹¹⁹. Zlatne spiralne vitice za ukras kose navodi Schráníl iz kulture grobnih humaka u skeletnim grobovima u Češkoj (Třebivlice, Chlum, Hladoměř i dr.)¹²⁰, koje su srodne lovaskim primjercima; istovremeni više ili manje analogan zlatni spiralni nakit popisao je Hasek za Češku i Morav-

¹¹⁷ Holste F., *Hortfunde Südosteuropas*, 1951, pp. 4, 6 sqq., tab. 3, 19, 17; 9, 2—4, 30; 15, 14; 16, 8. — Za datiranje tih ostava cf. Vinski Z. i Vinski-Gasparini K., o. c., pp. 81, 87, 82 sq.

¹¹⁸ Schráníl J., o. c., p. 102, tab. XXII, 29, 32, 33, 35, 37.

¹¹⁹ Eckes R., *Germania*, 22, 1938, p. 8 sqq., fig. 1, 2, 3.

¹²⁰ Schráníl J., o. c., p. 125, tab. XXV, 22.

sku¹²¹, a Behrens za južnu Njemačku¹²², odakle ukazujemo na precizne paralele u grobnim humcima nalazišta Essingen i Nehren¹²³; nadalje spominju također sličan spiralan nakit Sprockhoff i Montelius iz sjevernih krajeva¹²⁴, a Déchelette iz Francuske¹²⁵. Među čestim nalazima zlata u Šleskoj nailazimo na više analogija srednjeg brončanog doba¹²⁶. Valja imati u vidu tu činjenicu, da su zlatne spiralne vitice i uopće upotreba različitih svitaka od zlatne žice veoma omiljeni u kasnom brončanom doba, naročito u Češkoj, što nam opet dokazuje veliki broj lokaliteta u Hasekovu popisu¹²⁷, s češće citiranim bogatim zlatnim nalazima spiralnog nakita, žice, šipke i t. d., na što je već upozorio Stocký¹²⁸. Vremenski kasniji od lovaske ostave je čuveni nalaz zlatnog blaga Eberswalde (Njemačka), koji sadrži niz primjeraka spiralnih vitica, navodno ondje s funkcijom narukvica i prstenja¹²⁹; nadalje ima i u ostavi Rothengrub (Austrija) više sličnih spiralnih vitica od zlata, ali već iz vremena stupanj halštat A¹³⁰. Začudo nemamo brojnijih analogija odgovarajućeg spiralnog nakita iz Mađarske i Rumunjske, iako su ove zemlje inače veoma bogate različitim prehistorijskim zlatnim nalazima, što ih na pr. navode Tompa, Mozsolics i Popescu¹³¹. Slični su viticama iz Lovasa samo pojedini zlatni spiralni primjeri nalaza Carani—Mercyfalva u Banatu¹³², te dvije vitice nalaza bez sačuvanoga lokaliteta u Transdanubiji i još jedna tipična vitica s podunavskog nalazišta Stará Dala — Ógyalla kod Komárna (Slovačka), koji su svi brončanodobni, bez bliže mogućnosti datiranja, iako ih Mozsolics povezuje već sa zlatnim nalazima t. zv. stila posamenterije u sklopu kulture žarnih polja¹³³. Prema iznesenim podacima potpuno je jasno, da vitice od spiralne zlatne žice dugo traju, t. j. od stupnja bronca B do stupnja halštat A, a same po sebi teško se mogu uže datirati. Kronološki je za lovaski nakit veoma važan grobni nalaz srednjeg brončanog doba nalazišta Malnice u Češkoj, koji sadrži analogne manje primjerke spiralnih vitica od zlata; Plesl datira taj malnički bogati grob prema brončanim priložima još stupnjem bronca B, ali po keramičkim priložima već stupnjem bronca C, ili drugim riječima stupnjevim bronca B—C¹³⁴. Oslanjajući se na ovaj precizno vremenski određeni zatvoreni nalaz, možemo i zlatni nakit ostave Lovas datirati bez oklijeva-

¹²¹ Hasek I., *Archeol. rozhledy*, VII, 1955, p. 668.

¹²² Behrens G., o. c., pp. 100, 113, 118, 133, 168, 202, 205.

¹²³ Rieth A., *Germania*, 23, 1939, p. 148, tab. 16, 8—12.

¹²⁴ Sprockhoff E., *Niedersächsische Depotfunde der jüngeren Bronzezeit*, 1932, p. 75 sq. — Montelius O., *Minnen fram var forntid*, I, 1917, p. 69, fig. 1046.

¹²⁵ Déchelette J., o. c., pp. 136, 142, 152.

¹²⁶ Seger H., *Beiträge zur Urgeschichte Schlesiens*, I, 1902, p. 9, fig. 12. — Seger H., *Altschlesien*, 7, 1937, p. 6 sqq., tab. 1, 2, 3.

¹²⁷ Hasek I., o. c., p. 672 sq.

¹²⁸ Stocký A., *La Bohême á l'âge du bronze*, 1928, p. 22, tab. XLI, 3—6. — Cf. Filip J., *Pravěké Československo*, 1948, tab. 30. —

Richlý H., *Die Bronzezeit in Böhmen*, 1894, tab. XIV, 3, XVII, 35.

¹²⁹ Kossinna G., *Mannus-Bibliothek*, 12, 1913, p. 7, tab. X, 22, 25, 41, XI, 42, 43.

¹³⁰ Pittioni R., *Archaeologia Austriaca*, 11, 1952, p. 95 sq., tab. II, 1—3.

¹³¹ Tompa F., o. c., p. 107 sq. — Mozsolics A., *Der Goldfund von Velem-Szentvid*, 1950, passim. — Popescu D., *Cercetări archeol. in Transilvania*, IV, 1956, p. 196 sqq.

¹³² Popescu D., o. c., p. 229 sq., fig. 142, 2, 3. — Cf. Márton L., *Arch. Ért.*, 1907, p. 65 sq., fig. 13, 14.

¹³³ Mozsolics A., o. c., pp. 15, 32, tab. IV, 4, 5, VII, 1.

¹³⁴ Plesl E., *Památky archeologické*, XLV, 1954, p. 232 sqq., naročito pp. 234, 237, fig. 7, 3, 4, 9.

nja stupnjevima bronca B—C, t. j. u isto vrijeme kojim smo datirali i većinu velikog brončanog materijala te ostave. Po svojoj prilici potječu zlatne spiralne vitice lovaske ostave iz radionica u Srednjoj Evropi, i to izvan Panonske nizine i Transilvanije, jer su takove vitice prilično rijetke baš na tom prostranom području, inače toliko bogatom zlatnim nalazima nakita i žice. Dovoljno je podsjetiti na zlatna blaga Velem Szentvid, Bodrogszadány, Békésszentandrás (ovo potonje sastoji se isključivo od spiralne žice) i t. d.^{134a}, ali njih redom treba datirati u vrijeme kulture žarnih polja. U Jugoslaviji također nema, po našim raspoloživim podacima,^{134b} objavljenih analognih zlatnih vitica. Valja ovom prilikom, u vezi s pitanjem analogija iz naših krajeva, upozoriti na jedan značajan zlatni nalaz, čuvan nekada u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, odakle je, nažalost, nestao, čini se, još u vrijeme Prvog svjetskog rata¹³⁵. Taj veliki nalaz zlata nije objavljen, ali ga je Truhelka zabilježio i sudeći po toj bilješci, mogao bi doći u obzir kao paralela za lovaske vitice (tab. VI, 1—22). Truhelka piše doslovno: »... sastoji se od 745 gr. zlatne žice, koja je, kako se vidi u nekoliko očuvanih komada, bila savita u razni spiralni nakit, većinom u spiralne prstenove ali je mnogo toga raspleteno i složeno u pasme. Ovaj nalaz obretn je godine 1907. na jednom kamenolomu na Kulinom brdu kod Gradačca«¹³⁶. Zlatni nalaz s Kulina brda, daleko teži i veći od lovaskog zlata, predstavlja nesumnjivo »blago«, sakriveno u brežuljcima Trebovca; kako sam Gradačac leži sjeverno od obronaka Trebovca, zapravo u bosanskoj Posavini, a ova je primala mnoge arheološke utjecaje iz Panonske nizine, što je nedavno opet zapaženo baš na primjerku panonske keramike brončanog doba¹³⁷, to možemo pretpostaviti, da je taj zlatni spiralni nakit — bez obzira na mogućnosti užeg datiranja istoga unutar vremenskog raspona od stupnja bronca B do stupnja halštat A — došao u današnju bosansku Posavinu možda istim smjerom kao i onaj, koji je dospio u prostorno nedalekom zapadnom Srijemu u ostavu Lovas. Moguće potječe iz Karpata zlatna sirovina, od koje su izrađene vitice ostave Lovas, iako ne smijemo mimoći samu Bosnu, gdje se naročito u vrijeme rimske okupacije nailazilo u većoj mjeri na zlatnu sirovinu ponajviše u zlatonosnim rijekama, pa nije isključeno, da zlato s Kulina brda doista nije import. Bez komparacije analiza zlata ne može se dakako ništa određenijeg ustanoviti.

Preostaje još keramika iz obih ostava (tab. I, 1, sredina lijevo, VII, 1 desno), koja se međusobno tipološki podudara u obliku, načinu ukrašavanja i crno-tamno sivoj firmisanoj boji. Lovaska posuda (tab. V, 3, 3a, X, 1) je manja i nešto više ukrašena, te ima dva valjkasto prošupljena roščića iznad ručki na otvoru (ansa cilindroretta), dok vukovarska posuda (tab. VIII, 1, 1a, X, 3) ima umjesto njih dva bradavičasta ispupčenja (ansa cornuta). Inače je ova potonja veća i jednostavnije rađena

^{134a} Mozsolics A., o. c., pp. 7 sqq., 29 sqq.

^{134b} Neobjavljeni zlatni skupni nalaz Zagreba-okolica sadrži doduše nekoliko samo na oko sličnih spiralnih vitica od dvostruke zlatne žice, ali otvorenih krajeva, pa zato one nisu uža analogija; sam nalaz je znatno raniji od vremena kulture žarnih polja, jer ga datiramo stupanj bronca C. Čuva ga Ar-

heološki muzej, Zagreb i bit će uskoro objavljen na drugom mjestu.

¹³⁵ Pismena obavijest kolege A. Benca iz Zemaljskog muzeja u Sarajevu od 30. VI. 1956. godine.

¹³⁶ Truhelka Č., Glasnik Zemaljskog muzeja, 1914, p. 75.

¹³⁷ Benac A., Glasnik Zemaljskog muzeja, n. s. XI, 1956, p. 183 sqq.

s manjim brojem bradavica i crta, te bez ornamenta poput kukastog križa, kojeg smo ustanovili na posudi iz Lovasa. Usprkos tim pojedinim sitnim razlikama, što nisu od nekog posebnog značaja, valja naglasiti, da su obadviije ovdje objavljene posude zapravo međusobno uglavnom analogne amfore s ušima bilo ansa cornuta, bilo ansa cylindroretta, a pripadaju rodu t. zv. panonske keramike; dobro je poznato, da je ova veoma raširena u Panonskoj nizini i sastoji se od više keramičkih skupina brončanoga doba. Childe je prihvatio taj skupni naziv (pannonian ware), već predložen od Romera 1876. godine, za niz keramičkih skupina — njima se već kroz više desetljeća bave većinom mađarski arheolozi —, nastojeći odrediti nekoliko glavnih skupina¹³⁸, iako sve one nisu još u dovoljnoj mjeri razrađene, te su bile podvrgnute jednim dijelom i reviziji u vezi s kronološkim problemima, koji zapravo još nisu potpuno riješeni¹³⁹. Ne ulazeći ovdje dalje u ta složena pitanja, ograničiti ćemo se na to, da pokušamo odrediti pripadnost amfora iz ovdje objavljenih ostava u okviru skupina panonske keramike. Relativnu srodnost pokazuju one s više amfora u sklopu t. zv. vatinsko-vršačke skupine u Banatu i dalje u Olteniji, kojom su se već prije Childea bavili Wosinsky, Milleker, Hörnes, Berciu i drugi autori, a keramiku te skupine, odnosno kulture, češće se obrađivalo u jugoslavenskoj literaturi¹⁴⁰. Zapravo su lovaska i vukovarska amfora tipološki bliže primjercima Grbićeve t. zv. vršačke kulture¹⁴¹, s obzirom na opći oblik i ansu cornutu, ali se razlikuju u ornamentu i bez obzira na to, da ove dvije nisu inkrustirane. U načinu ukrašavanja udubenim crtama donekle se približavaju takovu ukrasu na pojedinim posudama iz Vatina¹⁴², ali se obje očito razlikuju od vatinske keramike u njezinoj inače drugačije komponiranoj ornamentici i pogotovu u samom obliku amfora vatinskog tipa s karakterističnim ručkama ansa lunata. Na ulomku jednog idola iz Kovina u Banatu uočljiv je motiv kukastog križa, ponešto sličnog onome na lovaskoj amfori; idol pripada vjerojatno t. zv. dubovačko-žutobrdskoj skupini, koju je Garašanin nedavno kronološki opredijelio okvirno od srednjeg do u kasno brončano doba¹⁴³. Sličan motiv susreće se i na posudi u jednom zatvorenom grobu iz Vršca, koji je datiran po broncama u rano vrijeme stupanj bronca B¹⁴⁴. Nadalje se može iz Banata spomenuti kao već udaljenije analogije, više radi općeg oblika, pored jedne posude iz Omoljice, pojedine primjerke iz Dubovca, što ih je nekada reproducirao Wosinsky, a one su tipološki srodne dvi-

¹³⁸ Childe G. V., o. c., pp. 268 sqq., 280 sqq.

¹³⁹ Tompa F., o. c., pp. 61 sqq., 102. — Menghin O., Handbuch der Archäologie, IV, 1950, p. 84 sq. — Milošević V., o. c., p. 269 sqq.

¹⁴⁰ Childe G. V., o. c., pp. 266, 284, 287 sqq., 381 sqq. — Wosinsky M., Die inkrustierte Keramik, 1904, p. 63 sqq. — Milleker B., o. c., p. 24 sqq. — Hörnes M. i Menghin O., Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa, 1925, pp. 404 sqq., 825 sqq. — Berciu D., Arheologia preistorică a Olteniei, 1939, p. 116. — Vulić N. i Grbić M., Corpus Vasorum Antiquorum, Yougoslavie, 3, 1937, pp. 3, 5. — Za

daljnu jugoslavensku literaturu vidi bilješku 6.

¹⁴¹ Vulić N. i Grbić M., o. c., tab. 31, 4—6. — Cf. Grbić M., Vojvodina, I, 1939, p. 57 sq., tab. III, 14—16.

¹⁴² Milleker B., o. c., tab. XV, 4.

¹⁴³ Wosinsky M., o. c., p. 66, tab. XCII, dolje. — Garašanin M., Zbornik Mat. Srp., 2, 1951, p. 81 sqq.

¹⁴⁴ Garašanin M., Rad VM, 3, 1954, p. 61, fig. 7, gore. — Cf. Wosinsky M., o. c., tab. LXXXII, dolje desno.

jema posudama srednjeg brončanog doba nedavno objavljenog groba iz Starčeva¹⁴⁵. Vatinsko-vršačku skupinu keramike pripisuje Garašanin srednjem brončanom doba unutar vremena stupanj bronce B, smatrajući, suprotno od ranijeg Grbićevog mišljenja, da nema vremenske razlike u keramici vatinskog naselja i žarnog groblja iz Vršca¹⁴⁶. Naprotiv Foltiny tvrdi, da samo ranija faza vatinsko-vršačke skupine pripada vremenu stupanj bronca B, dok mlađu razvijeniju fazu iste skupine on datira stupnjem bronca C¹⁴⁷. U Mađarskoj su, barem po nama pristupačnoj literaturi, veoma rijetke analogije iz grobova srednjeg brončanog doba za keramiku vukovarske i lovaske ostave. Jednu amforu, srodnu vršačkom tipu, objavio je još Hampel čak iz Transdanubije, i to s nalazišta Gerjen¹⁴⁸, s područja između Dunava i Tise dva analogna primjerka iz grobova nalazišta Szeremle¹⁴⁹. Iz Bačke nam nisu poznate analogije, osim nekoliko neobjavljenih posuda približno sličnih našima, navodno iz Apatina, a čuva ih Gradski muzej u Somboru.^{149a} Iz jugoslavenskog dijela Baranje poznat nam je analogan, doduše neobjavljen i krnji primjerak, što smo ga 1954. g. našli pri obilasku terena na bivšem iskopu ciglane u Kozarcu, a čuva ga Arheološki muzej u Zagrebu. Inače je u Bačkoj po svoj prilici češća ona panonska keramika s bijelom inkrustacijom pretežno iz žarnih grobova, koju Childe naziva t. zv. bjelobrdskom skupinom (po keramici nalazišta Bijelo Brdo, Erdut, Dalj u Slavoniji), srodna u obliku i stilu s njezinom istočnom posestrinom, nazvanom dubovačko-žutobrdskom keramičkom skupinom¹⁵⁰. U Bačkoj je stupanj bronca B reprezentiran broncama u zatvorenom nalazu groba iz Sente¹⁵¹, međutim ima u toj pokrajini i bronce mlađeg horizonta, kao što je brončani nalaz Šaponja u Somboru¹⁵², kojega datiramo stupnjem bronca C. Može se pretpostaviti, da je po svoj prilici panonska keramika u Bačkoj i Slavoniji (Apatin, Dalj, Erdut i t. d.) bila u upotrebi još u to vrijeme, iako je nemamo za sada fiksiranu u zatvorenim nalazima u žarnim grobovima s takovim broncama. Iz rumunjskog Banata moglo bi se navesti s nalazišta Pecica-Rovine posudu vatinskog tipa, u kojoj je bio pohranjen zlatan nakit (tutulusi i ukrasne pločice), t. j. u ostavi, što su je Dumitrescu i Popescu datirali po keramici drugim stupnjem »ugarskog« brončanog doba¹⁵³. Taj nalaz doduše nema bližih ana-

¹⁴⁵ Garašanin M., o. c., p. 61, fig. 6. — Wosinsky M., o. c., tab. XCIII, dolje, treća, četvrta i šesta posuda s lijeva. — Garašanin D., Rad VM, 3, 1954, p. 69 sqq., fig. 8, 9. — Grob iz Starčeva izložen je u Narodnom muzeju u Beogradu, a najviše se tipološki približava keramici naših ostava jedna mala crna amforica toga nalaza.

¹⁴⁶ Garašanin M., o. c., pp. 58, 62.

¹⁴⁷ Foltiny S., o. c., p. 124 sq.

¹⁴⁸ Hampel J., o. c., tab. CXXX, 1. — Cf. Wosinsky M., o. c., p. 64.

¹⁴⁹ Wosinsky M., o. c., p. 55, tab. LXVIII, sredina lijevo. — Aberg N., o. c., III, 1932, p. 55, fig. 89.

^{149a} Garašanin M. i Garašanin D., Arheološka nalazišta u Srbiji, 1951, p. 96, (podatak o lokalitetu nije pouzdan).

¹⁵⁰ Childe G. V., o. c., p. 284 sqq., fig. 156. — Brunšmid J., Vjesnik hrv. arh. dr., n. s. VII, 1903/4, pp. 63 sq., 67 sq., fig. 24, 28, (vidi opasku u bilješki 7). — Purić J., Vjesnik hrv. arh. dr., n. s. VI, 1902, p. 185, fig. 104. — Hoffiller V., Corpus Vasorum Antiquorum, Yougoslavie, 2, 1938, p. 15, tab. 33, 2, 5. — Wosinsky M., o. c., tab. XCI, gore lijevo i sredina. — Garašanin M., Zbornik Mat. Srp., 2, 1951, p. 81 sqq.

¹⁵¹ Dudás A., Arch. Ért., 1898, p. 287 (fig. ibidem). — Cf. Milošević V., o. c., p. 273.

¹⁵² Gubitza K., Arch. Ért., 1908, p. 262 sqq. (fig. p. 263).

¹⁵³ Dumitrescu V., Dacia, VII/VIII, 1941, p. 127 sqq., fig. 1—4. — Cf. Popescu D., Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen, 1944, p. 130, n. 1.

logija s našim ostavama, a pogotovu ga tipološki nema ni zlatno blago nalazišta Smig i Ostrovul Mare¹⁵⁴ u Vlaškoj, ali to spominjemo mimogred, da ukažemo na približno paralelnu pojavu ostava sa zlatnim nakitom srednjeg brončanog doba u Podunavlju.

Amfore ostava Lovas (tab. V, 3, 3a, X, 1) i Vukovar (tab. VIII, 1, 1a, X, 3) pokazuju, ako ih usporedimo s keramikom vršačkog tipa, koja im je relativno najbliža, srodnost s tom banatskom keramikom, kao što je opći oblik posuda i česta pojava ansae cornutae. Ipak ima više značajnih razlika u kompoziciji ornamenta, koji je na keramici vršačkog tipa daleko bogatiji i složeniji, te je često bijelo inkrustiran, a sve to nedostaje našim amforama s uglavnom jednostavnijim ukrasom. Zapravo se ove dvije amfore ne smiju identificirati s keramikom vršačkog tipa, a ovu našu tvrdnju pojačava činjenica, da lovaska i vukovarska amfora nisu osamljene pojave na području Srijema i istočne Slavonije, jer se broj takove keramike prema evidenciji Arheološkog muzeja u Zagrebu penje, ne računajući lovasku i vukovarsku amforu na barem 43 primjeraka čitavih posuda. Sve su te posude međusobno uglavnom analogne i za njih vrijedi ono, što je malo prije rečeno o razlikama s vršačkim tipom. U samom obliku su sve uvijek amforasto građene, poput ovih dviju iz ostava; uglavnom su manje, osim sačuvanog gornjeg dijela jednog primjerka, što je po dimenzijama morao biti znatno veći od najviših čitavih amfora, kojima visina ne prelazi 16 cm, dok je najmanja visoka cca. 6 cm. Rađene su dakako slobodnom rukom i na vanjskoj površini su većinom glađene. Boje su pretežno crnosive s firnisom, gdjekad i svijetlije, bilo sivkaste, bilo žuto-crvenkaste. Većinom imaju više ili manje istaknutu ansu cornutu, a pokatkad i ansu cilindrorettu. Ukrašene su uvijek manjim ili većim brojem bradavica, a ornament im je najčešće linearan, raspoređen u zone, ponegdje se sastoji od trokutića s okomitim resama ili od niza točkica, odnosno crtica. Dobar dio te keramike je relativno skromno ukrašen, rijetko koja posuda je potpuno neukrašena, bogatiji ukras ustanovili smo svega na pet do šest primjeraka, a tragove bijele inkrustacije pokazuju samo dvije amfore, koje radi te okolnosti još uvijek nisu stilski izjednačene s keramikom vršačkog tipa, jer one po svom obilježju pripadaju skupini ostalih neinkrustiranih ovdje sumarno prikazanih primjeraka s područja Srijema i istočne Slavonije. Ova keramika predstavlja, po našem mišljenju, jednu regionalnu podskupinu roda panonske keramike, a možemo je za sada nazvati tipom Lovas po tipičnoj amfori (tab. V, 3, 3a, X, 1) iz velike ostave s tog važnog lokaliteta u zapadnom Srijemu. Taj smo naziv izabrali, jer je ostava zatvoreni nalaz i ona omogućava datiranje te keramike, a osim toga tim nazivom nije obilježen nikakav drugi arheološki materijal. Nabrajamo alfabetskim redom imena mjesta nalazišta ove regionalne podskupine u Srijemu i istočnoj Slavoniji i navodimo uz njih sumaran broj ustanovljenih uglavnom čitavih primjeraka amfora kako slijede: Aljmaš 2, Batajnica 1, Bijelo Brdo 1, Bogdanovci 1, Dalj 2, Dobrodol (kod Indije) 2, Hrtkovci 3 (+ nešto ulomaka), Moja volja (kod Indije) 2, Opatovac 1, Osatina (kod Đakova) 1, Sotin 11, Surčin 6, Trnava (kod Đa-

¹⁵⁴ Popescu D., o. c., p. 132, fig. 57. — Popescu D., Studii si cercetări de istorie veche, VI, 1955, p. 865 sqq.

kova) 1, Vezirac (kod Srijemskih Karlovaca) 1, Vukovar 8. U taj popis nismo uključili 2 amfore iz ostava Lovas i Vukovar. Bogdanovački primjerak čuva Naturhistorisches Museum u Beču, a ostala popisana keramika nalazi se u Arheološkom muzeju u Zagrebu, osim primjeraka iz Dobrodola i Moje volje kod Indije, kojima se već odavna zameo trag u privatnom posjedu. Primjerci navedeni uz jedno ime mjesta ne potječu uvijek s jednog te istog lokaliteta, tako na pr. iz Vukovara (5 iz vinograda Barišić, 1 iz vinograda Panić, 1 iz vinograda Streim na Vučedolu, 1 s rimokatoličkog groblja). Najveći broj amfora ustanovljen je baš u samom Vukovaru i u susjednom Sotinu, koji također nije udaljen od Lovasa. Većinom ta keramika nema točnijih popratnih podataka o okolnostima nalaza, a potječe češće iz nedovoljno istraženih grobova. To vrijedi naročito za amfore iz Surčina, t. j. iz velike tamošnje nekropole sa žarnim grobovima, nađene uz velike žare, koje nesumnjivo pripadaju vremenu srednjeg brončanog doba, dakle iz ranije faze te nekropole (velike žare tipa s izvijenim, valjkastim vratom, bikoničnim trbuhom s malenim valjkasto oblikovanim drškama, ukrašene užičastim ornamentom), poput tipa onih žara što ih Childe spominje za analogiju surčinskima kao one ranije žare iz Vatina¹⁵⁵. Dvije žare donekle analogne spomenutim surčinskim iz grobova u Novoj Pazovi izložene su u Narodnom muzeju u Beogradu (neobjavljene). Korisnu paralelu Surčinu predstavljaju spomenuti neobjavljeni žarni grobovi iz Belegiša (nešto sjevernije od Nove Pazove) u Srijemu, gdje su s takovim žarama ustanovljene još dvije amfore tipa Lovas¹⁵⁶; ove bi amfore mogli navesti kao 44. i 45. primjerak s tog područja. Ovime dakako nije iscrpljen njihov broj, jer je lako moguće, da se u pokrajinskim muzejima Jugoslavije nađe još na nekoliko primjeraka amfora tipa Lovas, tako na pr. u muzejima u Vinkovcima, Vukovaru, Osijeku, Somboru i dr., pa možemo računati s okruglo 50 primjeraka. Naš popis nije urađen s ikakovom pretenzijom na potpunost, a osniva se prvenstveno na keramičkom materijalu prethistorijske zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu. Najveći dio ovdje popisanih 43 amfora je neobjavljen, osim onih iz Dobrodola i Moje volje, što ih je kratko objavio Brunšmid¹⁵⁷, po jedan primjerak iz Bogdanovca i Dalja objavili su Hörnes i Hoffiller¹⁵⁸, a još jedan reproducirao je Childe¹⁵⁹, ali s netočnom naznakom lokaliteta Surčin, iako ta amfora nesumnjivo potječe iz Sotina, što ovim ispravljamo. Lokali-teti amfora regionalnog tipa Lovas obuhvataju prema našoj statistici čitav Srijem, s najvećim brojem primjeraka ustanovljenih baš na užem području nalazišta obiju ovdje objavljenih ostava, a u Slavoniji je moguće pratiti lokalitete s amforama tipa Lovas preko Daljske planine i ušća Drave prema zapadu do u okolicu Đakova. Za

¹⁵⁵ Childe G. V., o. c., pp. 266, 287 sq., n. 1, fig. 146 c (desno). — Sličan primjerak žare potječe i s groblja Rospa Čuprija na Dunavu kod Beograda (gr. 18), cf. Todorović J., Godišnjak Muz. gr. Beograda, III, 1956, p. 44, fig. 24.

¹⁵⁶ Podatak dugujemo V. Trbuhoviću, tada Narodni muzej, Zemun.

¹⁵⁷ Brunšmid J., Vjesnik hrv. arh. dr., n. s. IV, 1900, p. 215 sq., fig. 97, 4, 7, 1, 5.

¹⁵⁸ Hörnes M., Mitteilungen der Präh. Com-

mission, I, 1901, p. 278, fig. 47. — Hoffiller V., o. c., p. 6, tab. 13, 12.

¹⁵⁹ Childe G. V., o. c., fig. 221 lijevo. — S. Dinićević, Zagreb, objavit će uskoro u Naučnom zborniku Matice Srpske nalaze s Gomolave u Hrtkovcima, koje čuva Arheološki muzej u Zagrebu, a među njima i sve primjerke amfora tipa Lovas s tog lokaliteta.

— Napomena u korekturi: u međuvremenu objavljeno, Zbornik Mat. Srp., 15, 1956, p. 23 sq., tab. X, XI, XII, 1.

ilustraciju ove naše tvrdnje reproduciramo amfore iz ostava Lovas (tab. X, 1) i Vukovar (tab. X, 3) zajedno s nizom isključivo neobjavljenih amfora istoga tipa, sve iz prehistorijske zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu (tab. IX i X); izbor je učinjen u okviru naprijed navedenog popisa od 43 amfora, i to s najistočnijim lokalitetom Batajnica kod Zemuna (tab. IX, 1) i s najzapadnijim lokalitetom Osatina kod Đakova (tab. X, 10). Po našoj statistici je srijemsko-slavonski prostor središte ove regionalne podskupine amfora tipa Lovas, a južno od Save su one veoma rijetke. Vjerojatno je iz Srema importirana u Šumadiju jedna crna amforica tog tipa, nađena u grobu srednjeg brončanog doba u Dobrači, gdje ona predstavlja izuzetak^{159a}.

Sjeverno od Dunava može se amfore tipa Lovas očekivati u Bačkoj (Apatin?) i čini se još sjevernije između Tise i Dunava barem pojedinačno u Mađarskoj (SzereMLE), što sve valja imati u vidu pri budućem kartiranju lokaliteta s takovom keramikom. U vezi s time podsjećamo također na spomenuti primjerak takove amfore iz Kozarca u Baranji. Osobitu lokalnu varijantu tipa Lovas predstavljaju 3 male neobjavljene amforice, veoma spljoštene i bez vrata s izrazito rombičnim otvorom i trbuhom, ukrašene s nekoliko bradavica; nađene su po jedna u Sarvašu (tab. X, 9) i Lovasu (tab. X, 2) i jedna nešto zaobljenija u Surčinu, dakle opet unutar naznačenog teritorija. Udaljeniju sličnost s amforama tipa Lovas možemo uočiti, također s istog teritorija, na nekoliko primjeraka keramike donekle srodnog općeg oblika, ali bez specifičnih značajki tipa Lovas (na pr. rombičan otvor, tipične bradavice i t. d.), jer one imaju obično elipsoidan otvor i češće drugačiji ukras, pa ih samo usput spominjemo. Jednu takovu posudu navodno iz Surčina reproducirao je Childe¹⁶⁰, drugu s ponešto variranim otvorom i s ansom lunatom iz Dalja objavio je Hoffiller¹⁶¹; u Dalju su nađena još tri neobjavljena primjerka i 1 primjerak također iz Starih Jankovaca, svi s elipsoidnim otvorom i t. d. Ovakovu keramiku valja diferencirati od amfora tipa Lovas, jer pokazuje zapravo više dodirnih točaka s poznatom amforastom posudom iz Omoljice u Banatu; po svoj prilici pripada navedena keramika istom vremenu kojim Garašanin obilježuje tu posudu iz Omoljice, a to je raniji raspon stupnja bronca B¹⁶². To datiranje potvrđuje i Milojčićeva kronološka revizija s obzirom na slojeve naselja Pecica—Pécska u rumunjskom Banatu s keramikom iz njezinog sloja XIV i ostalim analogijama, što ih Milojčić navodi iz Mađarske¹⁶³. Keramički oblici amfora tipa Lovas tamo nisu zastupani i bez obzira na pitanje, da li su oni genetski povezani s keramikom sličnom citiranom primjerku iz Omoljice i s navedenim srodnim primjercima iz Slavonije i Srijema ili to nisu. Veoma je vjerojatno, da je amfora tipa Lovas nešto mlađeg postanka, bez obzira na problem njegova prototipa s jedne strane i na odnos prema keramičkim oblicima vršakog tipa s druge strane. Uz to bi trebalo tražiti preko Bačke analogije na području između Dunava i Tise. Sva ta pitanja ostaju za sada otvorena. Jedini siguran kronološki oslonac za keramiku tipa Lovas u Srijemu i Slavoniji, pa i za njegove keramičke

^{159a} Garašanin D., o. c., p. 68, fig. 5. — Sličan primjerak s Rospi Čuprije na Dunavu, cf. Todorović J., o. c., p. 53, fig. 4.

¹⁶⁰ Childe G. V., o. c., fig. 221, desno.

¹⁶¹ Hoffiller V., o. c., p. 6, tab. 13, 10.

¹⁶² Garašanin M., Rad VM, 3, 1954, p. 61, fig. 6.

¹⁶³ Milojčić V., o. c., p. 168 sq., fig. 2, 14; 7, 1; 8, 2.

paralele izvan tog teritorija u Jugoslaviji, daju nam ostave Lovas i Vukovar; po njima pak, moramo zaključiti, da je amfora tipa Lovas mogla nastati već u vrijeme trajanja stupnja bronca B, i to po svoj prilici više prema kraju tog vremena, te da je ona nesumnjivo postojala barem u prvo vrijeme trajanja stupnja bronca C.

ZAKLJUČAK

Datiranje ostava Lovas (tab. I, 1) i Vukovar (tab. VII, 1) može se odrediti sa sigurnošću prema naprijed iznesenim podacima o datiranju svakog pojedinog elementa u tim ostavama. Okvirno one pripadaju vremenu srednjeg brončanog doba, i to stupnjevima bronca B i bronca C. Znatan dio bronca u tim ostavama nastao je, dakako, već u vrijeme stupanj bronca B, ali ima i takovih što pripadaju vremenu stupanj bronca C. Uzevši u obzir sve elemente zajedno, za koje smo naprijed pojedinačno iznijeli njihova datiranja, valja istaknuti, da su ostave Lovas i Vukovar zakopane u zemlju u starije vrijeme trajanja stupnja bronca C, kada je tradicija stupnja bronca B bila još veoma izrazita.

Držali smo se ovdje Reineckeova kronološkog sistema za Srednju Evropu¹⁶⁴, ali nadopunjenog novijim dostignućima kronološke sistematike. Sam Reinecke je već podijelio stupnjeve bronca A i bronca C svakog u dva podstupnja (A₁, A₂ i C₁, C₂)¹⁶⁵, dok je poslije Willvonseder podijelio stupanj bronca B također u dva podstupnja (B₁, B₂), naročito s obzirom na austrijski materijal¹⁶⁶, tako, da je samo stupanj bronca D ostao nepodijeljen. Nas se ovdje tiče zapravo srednje brončano doba, t. j. stupnjevi bronca B i bronca C. U novije vrijeme odustalo se od upotrebe Reineckeovih podstupnjeva C₁ i C₂, jer se stupanj C (cca. 1400—1300) smatra suviše kratkotrajnim, a da bi ga trebalo cijepati, dok se naprotiv zadržalo oba podstupnja B₁ (završetak A₂ i početak B₁ oko 1600, a B₁ traje do cca. 1500) i B₂ (cca. 1500—1400)¹⁶⁷. Prema tome bi ostave Lovas i Vukovar, determinirane na taj način, pripadale vremenu podstupnjeva bronca B₂ i bronca C₁, ali su one dospjele u zemlju za trajanja podstupnja bronca C₁. Neka razilaženja postoje doduše u pitanjima apsolutne kronologije¹⁶⁸, koja će moći samo da razbistri budućnost. Holste je rasporedio brončano doba grobnih humaka (Hügelgräberbronzezeit) u Srednjoj Evropi po svojoj terminologiji na »početni horizont«, zatim na »razvijeno brončano doba grobnih humaka« i na »kasno brončano doba grobnih humaka«, uzevši u obzir i ostalu kronološku sistematiku, iako se klonio naprijed navedenih podstupnjeva¹⁶⁹. Ostave Lovas i Vukovar pripadale bi po Holsteovoj koncepciji trofaznog srednjeg brončanog doba zapravo »kasnom brončanom doba grobnih humaka« (=Reinecke stupanj bronca B i djelomično stupanj bronca C).

¹⁶⁴ Vidi bilješku 8 i literaturu citiranu u bilješkama poslije nje.

¹⁶⁵ Reinecke P., *Germania*, 8, 1924, p. 43 sq.

¹⁶⁶ Willvonseder K., o. c., pp. 242 sqq., 248 sqq.

¹⁶⁷ Milošević V., o. c., fig. 42.

¹⁶⁸ Böhm J., *Obzor praehistorický*, X, 1937, p. 222 sqq. — Menghin O., o. c., p. 83. — Milošević V., *ibidem*. — Holste F., *Die Bronzezeit in Süd- und Westdeutschland etc.*, 1953, p. 116.

¹⁶⁹ Holste F., o. c., pp. 39 sq., 40 sqq., 44 sqq., 113 sq.

Ovdje smo doduše ukazali, pri rekapitulaciji našega datiranja, na podstupnjeve srednjeg brončanog doba, ali smo se uglavnom toga klonili u ovom radu, jer zastupamo mišljenje, da je za sada još preuranjeno diferencirati arheološki materijal srednjeg brončanog doba u Jugoslaviji u podstupnjeve, iako smo se inače pridržavali srednjoevropske kronologije, u kojoj se ovakovo stupnjevanje manje ili više provodilo. Međutim ti se podstupnjevi prvenstveno odnose na područje brončanodobne kulture grobnih humaka, a ona se prostire od Slovačke do u Porajnje, gdje je tada postojao obred inhumacije u grobnim humcima, dok je u Panonskoj nizini, koja ne pripada užem području kulture grobnih humaka, prevladavao više obred incineracije u žarnim grobljima, što vrijedi dakako za Srijem i Slavoniju. Pojava inhumiranih mrtvacu uočena je ponekad doduše i u panonskom Podunavlju (na pr. u grobovima nalazišta Gerjen u Transdanubiji i u grobu 121 u Bijelom Brdu¹⁷⁰), ali je ona za srednje brončano doba ondje izuzetna. Etnički se, dakako, ne može još diferencirati nosioce kulture grobnih humaka od onih kulture nekropola s incineracijom, već i s obzirom na složenost mnogih neobjašnjenih problema u vezi s diferencijacijom nosilaca panonske keramike. Ipak se može s pravom pretpostaviti, da nije postojao samo s jedne strane jak utjecaj, odnosno import »ugarskih« bronca u austrijsko-bavarsko područje (često naglašavan u literaturi), već da je i utjecaj morao djelovati, barem u stanovitoj mjeri, odanle u protivnom smjeru, premda se baš na ovo potonje pitanje teško može sada pružiti određeniji odgovor. Prenositi samo mehanički spomenute podstupnjeve, na pr. bronca B₁ ili B₂, po nalazima iz Austrije bilo u Banat ili u Srijem smatramo do daljnjeg ponešto ishitrenim postupkom, jer stanje u Banatu ne mora, u usporedbi s Donjom Austrijom, biti u svemu vremenski izjednačeno, naročito s obzirom na usko određeno datiranje pomoću podstupnjeva. Za takovo datiranje unutar vremenskog okvira srednjeg brončanog doba nemamo još u Jugoslaviji dovoljan broj zatvorenih nalaza, bile to grobne cjeline ili bile to ostave. Na našem tlu moglo se doduše pokušati provesti uže datiranje za vrijeme kulture žarnih polja, iz kojega postoji, napose u Hrvatskoj, veoma velik broj brončanih ostava¹⁷¹, iako i ono time ne mora biti definitivno riješeno. Biti će realnije pristupiti užem datiranju srednjeg brončanog doba na teritoriju Jugoslavije, kada će se moći bliže odrediti, na osnovu većeg broja zatvorenih nalaza, kako se doista razlikuju tipovi stupnja bronca B od onih stupnja bronca C, posebice s obzirom na trajanje pojedinih elemenata na našem tlu, koje ne mora biti podjednako u svim krajevima Jugoslavije. Tada je tipološko vrednovanje brončanih artefakata i zatvorenih nalaza doista od velike koristi, pa u tom smislu ovdje objavljenim ostavama Lovas i Vukovar znanstvena vrijednost doista nije mala. Zatvoreni nalazi stupnja bronca B iz podunavskih krajeva Jugoslavije, spominjani su u više navrata u našoj literaturi i nešto su bolje zastupani spomenutim grobom iz Bijelog Brda¹⁷², te s po jednim grobom iz Vršca i Vatina (na čiju je važnost nedavno ukazao Garašanin)¹⁷³, nadalje s već spomenutim grobom iz Sente¹⁷⁴ i ostavom (ili grobom?) iz

¹⁷⁰ Wosinsky M., o. c., p. 64. — Brunšmid J., Vjesnik hrv. arh. dr., n. s. VII, 1903/4, p. 63 sq.

¹⁷¹ Vinski Z. i Vinski-Gasparini K., o. c., p. 64 sqq.

¹⁷² Brunšmid J., *ibidem*.

¹⁷³ Garašanin M., o. c., p. 61, fig. 7, 8.

¹⁷⁴ Dudás A., *ibidem*.

Velike Vrbice¹⁷⁵ i t. d. Nalazišta podalje na Balkanskom poluotoku, kao što su na pr. pojedini grobovi na Glasincu, dakako, ovdje ne navodimo. Vrijeme stupnjeva bronca B—C bilo je u Jugoslaviji određeno za sada samo jednim krnjim nalazom iz Joševe na donjoj Drini¹⁷⁶, ali baš tu prazninu u našim podunavskim krajevima ispunjavaju ostave Lovas i Vukovar. Mlađa su od ovih zatvorenih cjelina tri nalaza brončanog materijala u Bačkoj, koje datiramo stupnjem bronca C: spomenuta nesigurna ostava Šaponja¹⁷⁷, neobjavljeni nalaz Kolut (dio ostave ili grob?)¹⁷⁸ i neobjavljena nešto kasnija ostava Bački vinogradi — Hajdukovo (dat. bronca C—D)¹⁷⁹. Zlatno blago iz Vatina u Banatu pripada, po našem mišljenju, također stupnju bronca C¹⁸⁰. Te podatke ističemo i zbog toga, jer je stupanj bronca C ostao u našoj arheološkoj literaturi potpuno nezapažen pri obradbi arheoloških nalazišta u vojvođanskom Podunavlju.

Osim već naprijed navedenih podataka o arheološkom materijalu srednjeg brončanog doba — podsjećamo na pr. na veliku nekropolu Surčin —, valja istaknuti, da postojanje takova materijala dokazuje i neobjavljeni zatvoreni grobni nalaz iz Suseka u Srijemu, s iglama stupnja bronca C i drugim nakitom¹⁸¹, nadalje veći broj neobjavljenih primjeraka ponajviše brončanog nakita iz Hrvatske, među kojima se ističu više rijetkih ukrasnih igala¹⁸², pored poznate zlatne narukvice iz Bilja u Baranji¹⁸³, datirane stupnjem bronca C (vjerojatno B—C), te neobjavljenog skupnog zlatnog nalaza iz okolice Zagreba¹⁸⁴, koji je donekle zagonetan, a valja ga datirati stupnjem bronca C. Taj materijal biti će objavljen na drugom mjestu. Srednje brončano doba u Hrvatskoj, uključivši cjelokupan Srijem, dokumentira također i postojanje znatnog broja prvenstveno panonske keramike s nekoliko još nespomenutih lokaliteta, pored više primjeraka različitog brončanog materijala, većinom neobjavljenog. To su doduše uglavnom pojedinačni nalazi, ali oni su ipak tipološki značajni za ovo područje. Kao primjer za ovu našu tvrdnju navodimo pet neobjav-

¹⁷⁵ Garašanin D., Katalog metala, 1954. p. 10.

¹⁷⁶ Garašanin D., o. c., p. 10 sq.

¹⁷⁷ Gubitza K., ibidem.

¹⁷⁸ Čuva Vojvođanski muzej u Novom Sadu.

¹⁷⁹ Čuva Gradski muzej u Subotici. U ovoj osebujnoj ostavi iznenađuje povezanost više primjeraka bronca srednjeg brončanog doba, tako na pr. i tip »ugarskog« nadžaka stupnja bronca B, s bodežom tipa Peschiera, koji inače već pripada kasnijem vremenu, barem stupnju bronca D, a naročito je značajan u ostavama stupnja halštat A i u našim krajevima, pa nam se čini opravdano datiranje bronca C—D.

¹⁸⁰ Najveći dio pločica tog zlatnog blaga čuva Magyar Nemzeti Múzeum u Budimpešti, a nedovoljno ih je objavio Márton L., Praeh. Zeitschrift, IV, 1912, p. 189, fig. 9. — To ćemo blago u cijelosti objaviti na drugom mjestu.

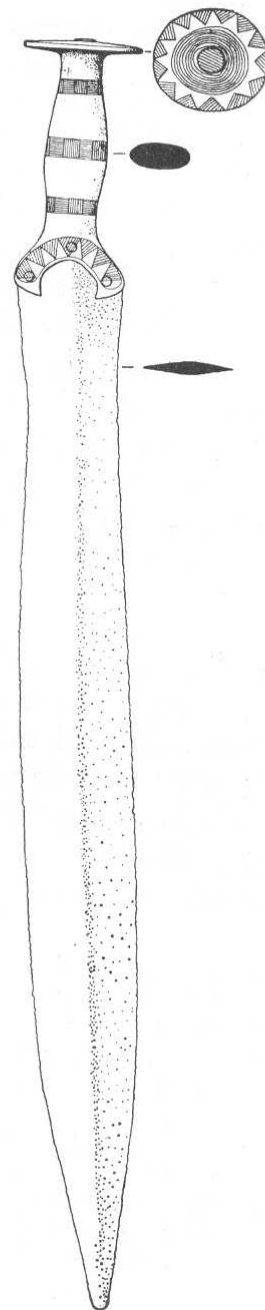
¹⁸¹ Čuva Arheološki muzej u Zagrebu.

¹⁸² Jedan par igala (nažalost izgubljen u privatnom posjedu) objavljen je iz Erduta, cf. Purić J., Vjesnik hrv. arh. dr., n. s. V, 1901, p. 182, fig. 127.

¹⁸³ Mozsolics A., Acta Archaeol. Acad. Scient. Hungar., I, 1951, p. 81, fig. 1.

¹⁸⁴ Cf. Katalog kult.-hist. izložbe grada Zagreba etc., 1925, p. 89. — Vidi bilješku 134 b. — Zlatni nalaz iz Privlake—Nina namjerno smo ovdje isključili, jer je po novijim podacima po svojoj prilici ipak nešto stariji od stupnja bronca B, kojim smo ga preliminarno datirali (cf. Vinski Z. i Vinski-Gasparini K., o. c., pp. 64, 87), i to zbog slično rađenih bikoničnih ukrasnih zlatnih zrna u nalazu Velike Vrbice (Garašanin D., o. c., tab. LIII., 5, p. 10). Zlatni nalaz Privlake—Nina bliži je uništenom zlatu ostave Split—Gripe, a bit će naskoro objavljen.

ljenih brončanih nadžaka, koji pripadaju skupini t. zv. »ugarskih«, odnosno transilvanskih bojnih sjekira (tipološke varijante B₁ po Nestoru), i to jedna iz Zemuna, tri iz Vinkovaca i jedna iz Batine — Kisköszeg (Baranja); ovi su nadžaci, od kojih je samo jedan vinkovački nešto ukrašen, tipološki srodni s nadžakom poznate ostave Rákospalota i s onim iz spomenutog groba u Senti, dakle iz vremena stupanj bronca B, međutim nailazimo na slične primjerke i u spomenutim nalazima Šaponja i Bački vinogradi, t. j. iz vremena stupanj bronca C i bronca C—D¹⁸⁵. Rasprostranjenost oružja stupnja bronca B dokazuju nam još tri brončana neobjavljena mača, koje čuva Arheološki muzej u Zagrebu: jedan iz Indije u Srijemu slični više dugom bodežu, jer ima veoma kratko nešto povijeno sječivo s lako naglašenim rebrom po sredini i četiri zakovice na trapezoidnoj pločici; drugi mač iz Doline na Savi u Slavoniji (t. zv. tip Boiu) i treći mač iz Gospića u Lici (t. zv. tip Sauerbrunn) su tipološki srodni, oba primjerka sa slično oblikovanim šašolikim i povijenim sječivom s rebrom po sredini, a ukrašeni su osebujnim i kompliciranim ornamentom, koji je odozgo spiralno savijen, dok je niz sječivo šašoliko produžen¹⁸⁶. Analogan ovim mačevima — oni će biti objavljeni s nadžacima na drugom mjestu — je poznati istovremeni bodež (također tipa Sauerbrunn) iz Lavrice u Ljubljanskom barju, kojeg čuva Narodni muzej u Ljubljani¹⁸⁷. Pored toga je istovremen s ovim veoma značajnim oružjem srednjeg brončanog doba iz Jugoslavije još i brončani bodež s punokovinskim drškom, također slučajnan nalaz na desnoj obali Save u Donjoj Dolini, koji se nalazi u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, a Truhelka ga je nekada datirao suviše rano¹⁸⁸. Ovi nam primjeri oružja, koji će biti točnije obrađeni

Mač iz Ormoža.
Mj. cca. 1 : 4.

¹⁸⁵ Nestor J., Marburger Studien, 1938, pp. 191. — Hampel J., o. c., I, tab. LXXXVI, 2. — Dudás A., o. c., fig. 1. — Gubitza K., o. c., fig. 1, 2. — Za neobjavlenu ostavu Bački vinogradi vidi bilješku 179. — Werner je vjerojatno zabunom naveo nadžak iz Surčina, koji ne postoji u Arheološkom muzeju u Zagrebu, spomenuvši pored toga samo zemunski primjerak cf. Werner J., Atti del I^o Congresso int. di preistoria etc., 1950, p. 308, fig. 8. — Zemunski i jedan od vinkovačkih nadžaka nalaze se u Arheološkom muzeju u Zagrebu, druga dva, međunjima i onaj ukrašeni iz Vinkovaca, smješteni su u Gradskom muzeju u Vinkovcima, a primjerak iz Batine čuva Naturhistorisches Museum u Beču.

¹⁸⁶ Holste F., Die bronzezeitlichen Vollgriffschwerter etc., 1953, pp. 4 sq., 44 sq., tab. 17, karta 2.

¹⁸⁷ Šmid W., Carniola, II, 1909, p. 126, fig. 16, tab. IV, 5. — Za ostale analogije cf. Holste F., ibidem. — Willvonseder K., c., 90 sqq. — Nestor J., Sargetia, 1, 1937, p. 155 sqq.

¹⁸⁸ Truhelka Č., Glasnik Zemaljskog muzeja, XIII, 1901, p. 242 sq., fig. 3. — Taj bodež ne pripada Monteliusovoj prvoj periodu brončanog doba za Italiju kako je pretpostavljao Truhelka u svoje vrijeme, već Monteliusovoj drugoj periodu za Italiju, cf. Montelius O., Die vorklassische

na drugom mjestu, a njihov broj bi se mogao još i povećati, pouzdano dokumentiraju činjenicu, da se i po sadašnjem nedovoljnom stanju istraživanja doista više ne može negirati postojanje tipičnih nalaza srednjeg brončanog doba u Hrvatskoj, kako se to ponekad nazire u literaturi i što može dovesti do netočnih zaključaka, naročito za krajeve u međurječju Drave—Dunava i Save¹⁸⁹, gdje su ti nalazi najgušći u Slavoniji i Srijemu. Ipak postoje značajni nalazi srednjeg brončanog doba i u zapadnijim krajevima navedenog međurječja, kako to — uz spomenuti zlatni nalaz iz okolice Zagreba — zorno dokazuje lijep primjerak brončanog mača s punokovinskim drškom, što je nedavno nađen u Ormožu na Dravi (vidi priložen crtež mača, dužina mača 58 cm)¹⁹⁰; prema izričito ovalnom presjeku drška i stilu ukrašavanja na njemu valja taj mač datirati u vrijeme stupanj bronca C (= treća perioda po Monteliusu), dok je neobično široko sječivo vjerojatno kasnije umetnuto. On je dakle istovremen mačevima s osmerobridnim punokovinskim drškom u Srednjoj Evropi. Možda mač iz Ormoža potječe iz uništene ostave s panonskog tla, iako dandanas predstavlja samo slučajan nalaz, ali je najstariji nama poznati primjerak brončanih dugih mačeva s punokovinskim drškom, koji je dosad ustanovljen u Jugoslaviji.

Ostave srednjeg brončanog doba nisu u mnogim krajevima Srednje Evrope česte, a njihovu rijetkost istaknulo je već nekoliko stručnjaka¹⁹¹. U Karpatskoj kotlini su one nešto češće, ali su obično kvantitativno manjega opsega, tako da ostavu Lovas možemo uvrstiti doista uz najveće toga vremena u Srednjoj Evropi. Među ostavama u Karpatskoj kotlini veći je broj ostava stupnja bronca B; broj ostava stupnja bronca C je u Karpatskoj kotlini vidno manji, a pojedine među ovim potonjima sadrže neke elemente stupnja bronca B. Valja imati na umu, da je sve to razumljivo s obzirom na dulje trajanje stupnja bronca B za cca. 100 godina od stupnja bronca C u Srednjoj Evropi. Malobrojne ostave ovog vremena iz Jugoslavije spomenute su već naprijed, a među njima je ona iz Lovasa kvantitativno najveća i tipološki daleko najraznovrsnija. Vukovarska ostava je znatno skromnija po opsegu i mora se ravnati prema lovaskoj. Pojava ostava Lovas (tab. I, 1) i Vukovar (tab. VII, 1), jedna prostorno relativno blizu druge, nije slučajna baš u tom kraju, gdje su inače zabilježeni česti nalazi srednjeg brončanog doba i gdje je statistički dokazana daleko najveća gustoća nalaza onih amfora panonske keramike (tab. IX

Chronologie Italiens, 1912, p. 23. — Paralele za taj bodež: primjerak s nalazišta Cascina Ranza u Gornjoj Italiji, cf. Montelius O., o. c., tab. VIII, 8; nadalje raskošno ukrašen bodež s nalazišta Maiersdorf u Donjoj Austriji, datiran stupnjem bronca B, cf. Willvonseder K., o. c., p. 82 sqq., tab. 48, 9.

¹⁸⁹ Vinski Z. i Vinski-Gasparini K., o. c., p. 75. Tamo smo upozorili na to, da je neodrživ i zastario doista bizaran pokušaj J. Korošca (Ljubljana) o vremenskom povezivanju t. zv. slavonske kulture s t. zv. gradinskom kulturom, naročito u tim krajevima, što je zorno dokazao Garašanin M., Starinar,

n. s. III—IV, 1955, p. 263 sqq. (s potrebnom dokumentacijom).

¹⁹⁰ Brončani mač iz Ormoža čuva Mestni muzej u Ptuju, obradit će ga B. Perc (Ptuj); njoj zahvaljujemo na ljubaznoj dozvoli reproduciranja, a F. Staretu (Ljubljana) na crtežu tog mača.

¹⁹¹ Willvonseder K., o. c., p. 59. — Popescu D., Die frühe und mittlere Bronzezeit in Stebenbürgen, 1944, p. 107. — Holste F., Die Bronzezeit in Süd- und Westdeutschland, etc., 1953, p. 23. — Vogt E., Die Bronzezeit der Schweiz, 1956, p. 11.

i X), što su zastupane u zatvorenim cjelinama ostava Lovas i Vukovar, pa se pomoću tipološki jasnih metalnih elemenata u tim ostavama može i ta keramika sigurno vremenski determinirati.¹⁹²

30. rujan 1957.

DIE BRONZEZEITLICHEN HORTFUNDE VON LOVAS UND VUKOVAR

Das Archäologische Museum in Zagreb besitzt eine grosse Sammlung zumeist bronzener Hortfunde aus Kroatien, die der Fachwelt ungenügend bekannt sind und neuerdings in einer programmatischen Arbeit, einstweilen ohne Reproduktionen des Materials, zusammengestellt worden sind, um auf diese Weise die systematische Herausgabe derselben in ihrer Gesamtheit anzuregen (Anm. 1). Die meisten dieser Hortfunde gehören der Urnenfelderzeit an und sollen anderenorts als Katalog vorgelegt werden, die wenigen älteren durchwegs unbekannteren Horte sollen jedoch einzeln bearbeitet werden. Darunter sind die beiden Hortfunde von Lovas und Vukovar noch unveröffentlicht und werden hier ausführlich dargelegt. Der bekannte Fundort Vukovar liegt am rechten Donauufer und unweit davon in südöstlicher Richtung auf westsyrmischen Gebiet liegt der Fundort Lovas.

Der grosse Hortfund aus dem Dorfe Lovas (Taf. I, 1) wurde im Jahre 1939 beim Ackern in einem nicht erhaltenen irdenen Gefäss entdeckt und von Prof. V. Hoffiller geborgen. Der Hort besteht aus folgenden Fundstoff: 1 Paar Bronzeblechbänder, bzw. Armbergen mit punktierten Strichornament (Taf. II, 1); 2 Paar Bronzestabreifen mit Spiralscheibenendungen, das massivere strichverziert (Taf. III, 1, 2); 2 aus Bronzedraht gewundene Spiralarmreifen (Taf. III, 3); 9 Bronzestabfingeringe mit Spiralscheibenendungen (Taf. II, 2, 3); 4 aus Bronzedraht gewundene Spiralfingerringe (Taf. II, 4); 6 bronzene Zierscheibenanhänger mit breiteren oder schmälere konzentrischen Kreisrippen verziert, davon 1 mit knopfartigen Mittelbuckel und 5 mit Mittelstacheln, bzw. Stachelscheiben (Taf. II, 5—7); 1 gewundenes an den Enden durchlocht Zierblech mit punktierten Ornament (Taf. II, 8); Tutuli aus Bronzeblech verschiedener Grösse, alle mit je zwei Löchern zum aufnähen, Gesamtzahl 418, davon 21 Stück kalottenförmig, einzelne auch leicht konisch (Taf. IV, 1, 2), 171 Stück spitz-konisch mit und ohne schmaler Krempe (Taf. IV, 3—5), 226 Stück konischer Form und ausgezogener Krempe, mit viererlei punktierten Strich- und Kreisverzierungen (Taf. IV, 6—13); 1 halb-

¹⁹² Napomena u korekturi: Nakon dovršetka ovog rukopisa objavljen je značajan materijal brončanodobnih žarnih grobova iz okolice Szegeda, kojim se mogu upotpuniti ovdje iznesene analogije za specifične oblike brončanoga doba u panonskom Podunavlju, cf. Foltiny I., *Régészeti Füzetek*, 4, 1957, passim. — Noviju raspravu Mozsolics A., *Acta Archaeol. Acad. Scient. Hungar.*, VIII, 1957, pp. 119—156, nismo više mogli uzeti u obzir u ovom radu, iako ona sadrži niz bitnih podataka, a u njoj su usput spomenute

i ostave Lovas i Vukovar (o. c., p. 130, n. 34, karta fig. 5). — Također nismo mogli uzeti u obzir najnoviju bitnu raspravu Bóna I., *Acta Archaeol. Acad. Scient. Hungar.*, IX, 1958, pp. 211—243, koja je osobito važna, jer se u njoj nastoji, na uvjerljiviji način od prethodno navedene rasprave, učvrstiti posebna »ugarska« kronologija brončanoga doba, i to prvenstveno na temelju zapažanja na dobrim dijelom još nepoznatom materijalu ostava tog vremena.

modförmiger Anhänger aus Weissbronze (Taf. III, 4); 1 halbmondförmiger Nadel-schützer aus Weissbronze (Taf. III, 5); 1 ovale Pinzette aus elastischen Bron-zeblech (Taf. V, 1); 1 kurzer beschädigter Griffplattendolch mit zwei erhaltenen Blocknieten (Taf. III, 6); 1 »böhmisches« Absatzbeil, bzw. Übergangsform zum Lappenbeil, mit sehr gut erhaltener grüner Patina (Taf. V, 2); 1 verbogenes Bron-zestabfragment; Gussbrocken 26 Stück (4,75 kg schwer) zumeist klein und amorph. Insgesamte Stückzahl 478 Bronzen mit überwiegend homogener grün-graulicher relativ gut erhaltener Patina. — 1 amphorenartiges bauchiges Tongefäss schwarz-dunkelgrauer Farbe, gefirnisst und von aussen geglättet, je eine Ansa cylindroretta am rhombischen Mundsaum über den beiden Henkeln, strich-und hackenkreutz-ähnliche Ornamente nebst Warzenverzierung (Taf. V, 3, 3a, X,1). Darin lagen ursprünglich in Kränzchen eng verflochten (vgl. Taf. VI, 20—22) 22 Stück Locken-spiralen aus Golddraht (Gesamtgewicht 175,80 gr), die sich untereinander in der Zahl der Umgänge, der Dicke des ungleichmässig gerundeten Doppgolddrahtes und in der Form der Endungen (Torsion, einfache oder dreifache Schleifen) mehr oder weniger unterscheiden lassen (Taf. VI, 1—22).

Den bedeutend kleineren Hort aus Vukovar (Taf. VII, 1) hat noch Prof J. Brunšmid 1897 erworben, die Fundstelle liegt in einer Strasse ebendieses Städt-chens. Der Fundstoff besteht aus 1 amphorenartigen bauchigen Tongefäss schwarz-dunkelgrauer Farbe, gefirnisst und von aussen geglättet, je eine Ansa cornuta am rhombischen Mundsaum über den beiden Henkeln, Strichornamente und Warzenver-zierung (Taf. VIII, 1, 1a, X, 3). Darin lag 1 bronzener Zierscheibenanhänger mit zwei konzentrischen Kreisrippen verziert und knopfartigen Mittelbuckel (Taf. VII, 2); Tutuli aus Bronzeblech verschiedener Grösse, alle mit je zwei Löchern zum aufnähen, Gesamtzahl 155, davon 121 Stück kalottenförmig, einzelne auch leicht konisch (Taf. VII, 3—5), 34 Stück konischer Form und ausgezogener Krempe, mit zweierlei punktierten Strichvezierungen (Taf. VII, 6—10). Insgesamte Stückzahl 156 Bronzen, deren Patina derjenigen der Lovaser Bronzen ähnlich ist. Nur 2 Tutuli und 1 Gussbrocken konnten einstweilen chemisch analysiert werden (vgl. die Ta-belle im kroatischen Text).

Beide Hortfunde sind wohl als eine Art von Schatzfunden am ehesten zu deu-ten, der Erhaltungszustand der meisten Bronzen ist gut, beschädigt ist eine sehr geringe Zahl, funktionell herrscht weitaus überwiegend Schmuck vor. Der Gesam-tinhalt beider Horte lässt auf wertvolle persönliche Habe schliessen. Typologisch sind beide Horte eng miteinander verbunden, bzw. alle Artefakte des relativ klei-neren Vukovarer Hortes sind im reichen Formschatz des Lovaser Hortes vorhanden. In Jugoslawien sind bisher geschlossene Funde in solcher Fundvergesellschaftung nicht bekannt, obwohl man gelegentlich einzelne Typen in mehr oder weniger siche-ren Grabzusammenhängen oder als Streufunde mitunter antreffen kann.

Beide hier vorgelegten Hortfunde gehören ohne Zweifel der mittleren Bron-zezeit an, die in Kroatien sehr wenig erforscht ist. Nach dem bisherigen Stand der Forschung ist auch im übrigen Jugoslawien das Vergleichsmaterial nur in spärli-chen geschlossenen Funden vorhanden, so dass notwendigerweise Analogien aus anderen donauländischen Gegenden herangezogen worden sind. Das sind in erster Linie mittelbronzezeitliche Hortfunde aus Ungarn (z. B. Nagy Hangos, Rákospalota,

Ráksi, Ráczegres, Alsó-Némedi u. a.), nebst Bronzen aus ungarländischen Brandgräbern (z. B. Rákoczfalva, Dorozsma, Szeged-Bogárzó, Orosipuszta usw.), die auch in Westrumänien anzutreffen sind (z. B. Targu-Muresului u. a. m.). Ausserdem wurde auf eine nicht geringe Anzahl von Vergleichsangaben aus dem Bereich der Hügelgräberkultur Mitteleuropas hingewiesen, sowohl aus Hügelgräbernekropolen, als auch aus einzelnen Hortfunden, die man von der östlichen Slowakei bis etwa in das Rheingebiet verfolgen kann. Gute Parallelen findet man z. B. in den Horten von Bühl und Ackenbach oder in den Bronzen der Gräber von Wixhausen (Anm. 11,20 usw.). Das Vorkommen einzelner Typen von Bronzen ist nicht nur auf das Karpatenbecken beschränkt, obwohl eben dieser Raum als die bronzezeitliche Heimat eines beträchtlichen Teiles der in den Horten von Lovas und Vukovar vertretenen Schmuckformen (Blehbänder, Stachelscheiben, halbmondförmige Anhänger, Zierbleche, Tutuli u. a.) in der hier benutzten Literatur (vgl. Anm. 9—117) bezeichnet worden ist. Die Pinzette, der kurze Griffplattendolch und das »böhmische« Absatzbeil sind eher Leittypen der mitteleuropäischen Hügelgräberkultur, mit guten Entsprechungen in Böhmen, Österreich und Südwestdeutschland (Anm. 94—96, 101, 102, 109—111). Obwohl das Karpatenbecken sonst oftmals als Ursprungsgebiet prähistorischen Goldschmuckes gilt, findet man im übrigen Mitteleuropa, so etwa eher in Böhmen als in Ungarn, eine grössere Zahl von Analogien (Anm. 120, 121, 127, 131—133) zu dem reichen Lockenspiralenfund des Lovaser Hortes, der eigentlich als Goldwertdeposition gedeutet werden muss. Als mögliche Parallele wird auch ein verschollener Goldspiralenfund von Kulino brdo in Nordbosnien angeführt (Anm. 135, 136). Zu den Bronzen findet man einzelne mittelbronzezeitliche jugoslawische Vergleichsfunde in den Gräbern auf dem Glasinac und mitunter in Brandgräberfunden aus Syrmien (Surčin, Belegiš), dem Banat (Vatin) usw. (vgl. Anm. 50—52, 69, 71, 80, 80a).

Die beiden Tongefässe der hier behandelten Hortfunde (Taf. V, 3, 3a, X, 1, VIII, 1, 1a, X, 3) sind — im antithetischen Gegensatz zu den besprochenen Metallartefakten — mit Sicherheit als ein im syrmisch-slawonischen Drau-Donau-Save Zwischenstromland beheimateter keramischer Amphorentyp zu erklären. Sie gehören natürlich zur grossen Familie der sog. pannonischen Keramik (pannonian ware) und haben mancherlei Gemeinsamkeiten mit dem bekannten Banater keramischen Typ von Vršac (Anm. 140—147). In der Baranja (z. B. Kozarac), wie auch in der benachbarten Bačka und weiter in Ungarn gibt es mitunter einzelne analoge Gefässe (z. B. Apatin?, Gerjen, Szeremle, vgl. Anm. 148—149a). Die Amphoren der Horte von Lovas und Vukovar sind, genauer betrachtet, eine etwas andere »pannonische« Spielart als die mittelbronzezeitliche Keramik des Vatin—Vršac Kreises im Banat (Anm. 146) und man muss diese Amphoren als bodenständige syrmisch-slawonische Ware deuten. Das beweist die Fundstatistik von annähernd 50 gut erhaltenen Exemplaren von zumindest 16 Fundorten aus dem erwähnten Zwischenstromland, deren Zahl noch vergrössert werden könnte. Es handelt sich überwiegend um Streufunde, die wahrscheinlich auf vernichtete Brandgräber schliessen lassen, soweit man das nach ebensolchen Amphorenfunden aus den syrmischen Nekropolen von Surčin und Belegiš beurteilen kann, in Fundvergesellschaftung mit mittelbronzezeitlichen grossen schnurverzierten Urnen, die zweifel-

sohne mancherlei Beziehungen zur Banater Keramik haben (Anm. 155, 156). Nur sehr wenige Amphoren sind bisher veröffentlicht (Anm. 157—159), deswegen wird eine Auswahl davon abgebildet (Taf. IX, 1—8, X, 1—10), miteingeschlossen diejenigen aus den beiden hier vorgelegten Horten (Taf. X, 1, 3). Daraus ist ersichtlich, dass diese Keramik tatsächlich eine regionale Untergruppe bildet, die man als Typ Lovas bezeichnen kann, weil eben der grosse gleichnamige Hort (Taf. I, 1) dafür eindeutig zeitbestimmend ist und künftighin zur Datierung solcher Keramik auch ausserhalb Jugoslawiens stets seinen Wert haben wird.

Chronologisch kann man die mittelbronzezeitlichen Horte von Lovas (Taf. I, 1) und Vukovar (Taf. VII, 1) genauer festlegen. Sowohl die Stufe Bronze B wie auch die Stufe Bronze C ist im Metallmaterial vertreten. So sind die Zierscheibenanhänger (worunter die mit knopfartigen Mittelbuckel relativ älter von denjenigen mit Mittelstachel sein sollen), das Zierblech, der halbmondförmige Anhänger und der Dolch wohl Bronze B Typen, jedoch sind die verzierten Tutuli, der Nadelschützer, das Beil und wahrscheinlich die Pinzette eher Bronze C Typen. Alle übrigen Bronzen muss man mit der Bezeichnung Bronze B—C zeitlich bestimmen; das gilt ebenfalls für den Goldspiralenschmuck und die Tongefässe. Beide Horte gelangten somit in die Erde während der älteren Zeitdauer der Stufe Bronze C, als die Tradition der Stufe Bronze B noch deutlich vorhanden war. Berücksichtigt man die Unterstufen der mittleren Bronzezeit, so ist etwa die Zeit der Unterstufe B₂ und C₁ anzuführen, die ausserhalb des pannonischen Donaauraums der späten Hügelgräberbronzezeit in Mitteleuropa entsprechen dürfte (Anm. 164—169). Die beiden Horte sind also z. B. mit dem reichen Grabfund von Malnice in Böhmen synchronisierbar (Anm. 134). Die Zahl von geschlossenen mittelbronzezeitlichen Hort- und Gräberfunden, mit gut datierbaren Bronzen, wie diejenigen von Lovas und Vukovar, ist im donauländischen Jugoslawien noch zu gering (Anm. 172—180), um darauf fusend eine engere Stufengliederung zu versuchen, im Gegensatz zu den recht vielen Hortfunden der Urnenfelderzeit, die einen feineren Datierungsversuch tatsächlich ermöglicht haben (Anm. 1, 171). Nebenbei wird auf eine Anzahl jugoslawischer unbekannter mittelbronzezeitlicher Funde zumeist aus dem Drau-Donau-Save Zwischenstromland hingewiesen, u. a. auch, als seltener Neufund, ein unveröffentlichtes bronzenes Vollgriffschwert (Länge 58 cm) aus Ormož an der Drau abgebildet (Anm. 190), das der Stufe Bronze C angehört und das zeitlich älteste uns bekannte bronzene Vollgriffschwertschwert aus Jugoslawien darstellt (Klinge vermutlich jünger). Nachbemerkung: Einzelne Literatur wird nachtgetragen (Anm. 192), die nach Beendigung dieses Manuskripts am 30. IX. 1957 leider hier nicht mehr berücksichtigt werden konnte.

ABBILDUNGSNACHWEIS

- Taf. I: Lovas. 1, Gesamtaufnahme. M. etwa 1 : 3.
 Taf. II: Lovas. 1, Blechband; 2—4, Fingerringe; 5—7, Zierscheiben; 8, Zierblech. M. 1 : 1.
 Taf. III: Lovas. 1—3, Armreifen; 4, Anhänger; 5, Nadelschützer; 6, Dolch. M. 1 : 1.
 Taf. IV: Lovas. 1—13, Tutuli. M. 1 : 1.
 Taf. V: Lovas. 1, Pinzette; 2, Beil; 3—3a, Gefäss. M. 1 : 1.
 Taf. VI: Lovas. 1—22, Lockenspiralen. M. 1 : 1.
 Taf. VII: Vukovar. 1, Gesamtaufnahme. M. etwa 1 : 4. 2, Zierscheibe; 3—10, Tutuli. M. 1 : 1.
 Taf. VIII: Vukovar. 1—1a, Gefäss. M. 1 : 1.
 Taf. IX: 1, Batajnica; 2—3, Surčin; 4, Hrtkovci; 5, Vezirac; 6, Opatovac; 7—8, Sotin. M. etwa 1 : 2,5.
 Taf. X: 1, Lovas (dem Hort angehörend); 2, Lovas; 3, Vukovar (dem Hort angehörend); 4—5, Vukovar; 6, Dalj; 7, Aljmaš; 8, Bijelo Brdo; 9, Sarvaš; 10, Osatina. M. etwa 1 : 2,5.
 Abb. im Text: Schwert aus Ormož. M. etwa 1 : 4.

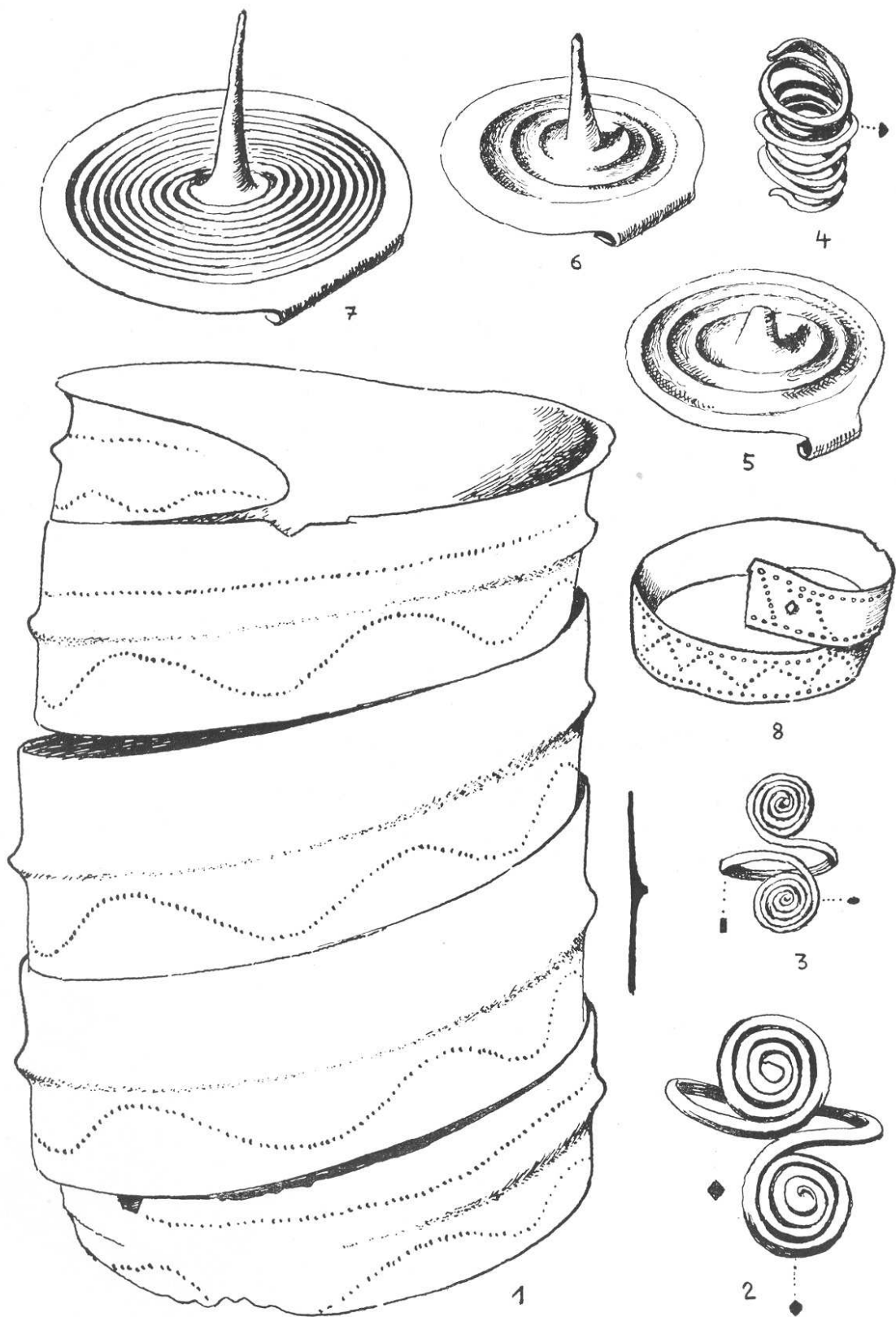
TABLA I.

1

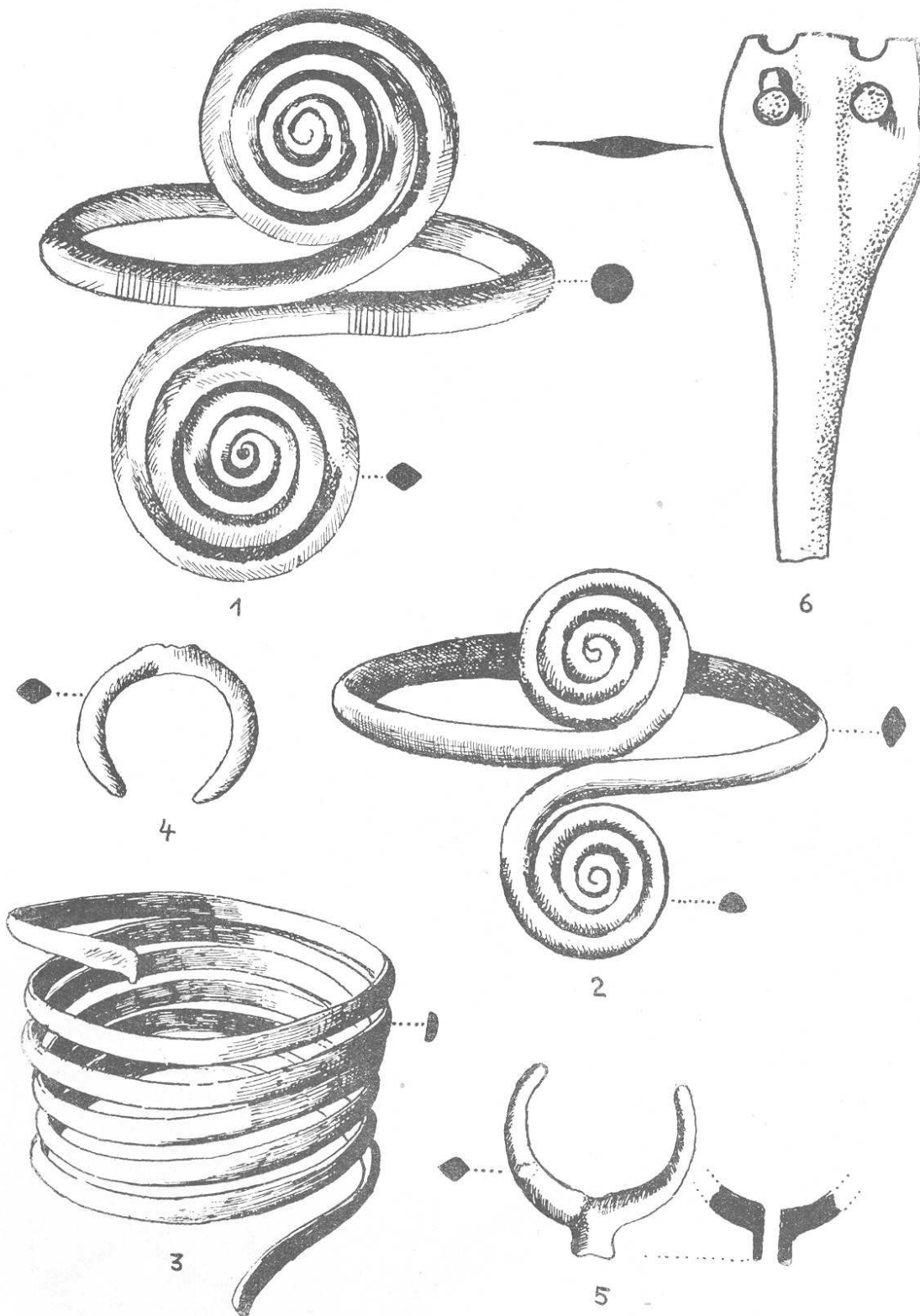
Tab. I: Lovas. 1, skupni snimak ostave. Mj. cca. 1 : 3.

TABLA II.

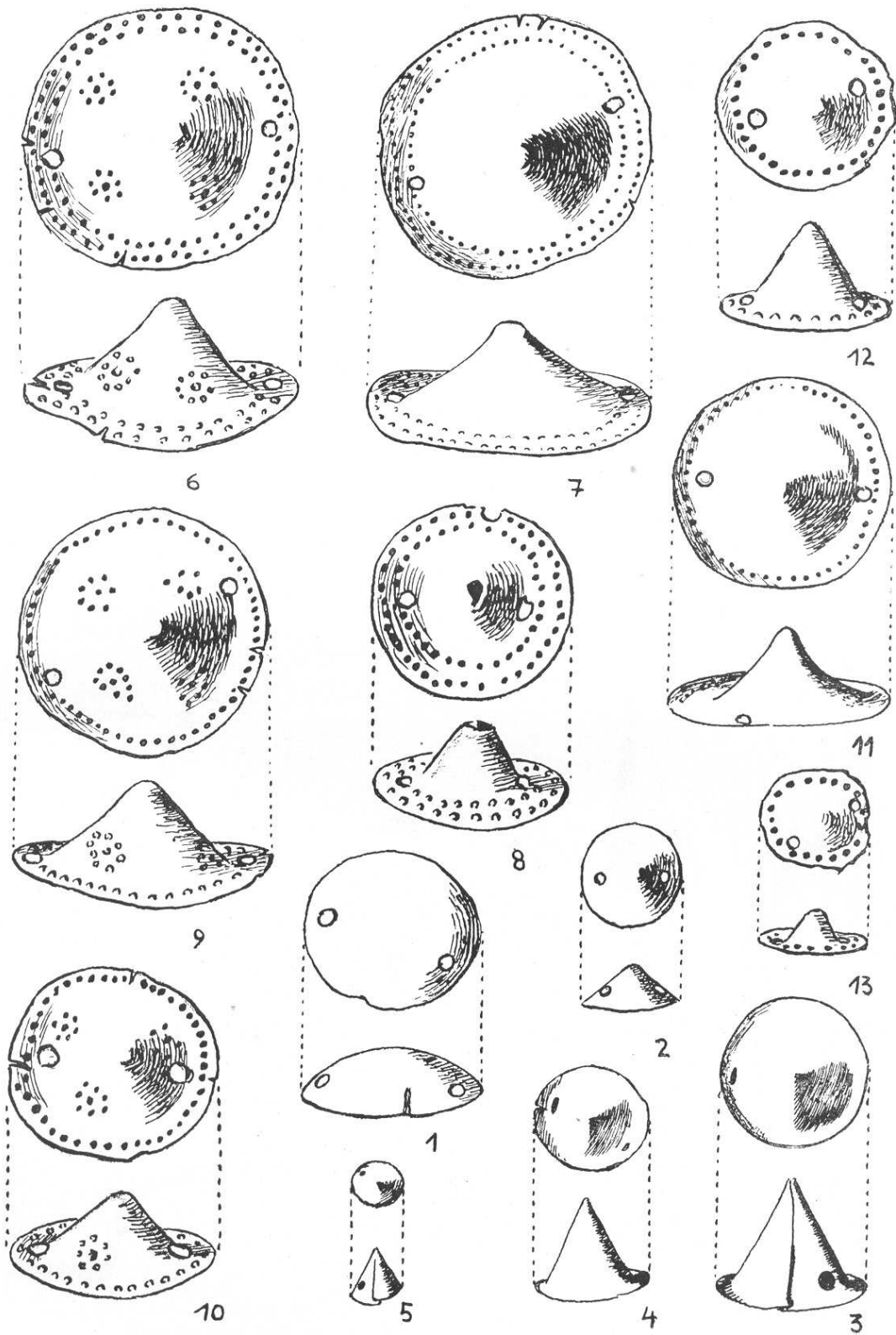
Tab. II: Lovas. 1, narukvica; 2—4, prstenje; 5—7, ukrasne pločice; 8, ukrasni okov. Mj. 1 : 1.

TABLA III.

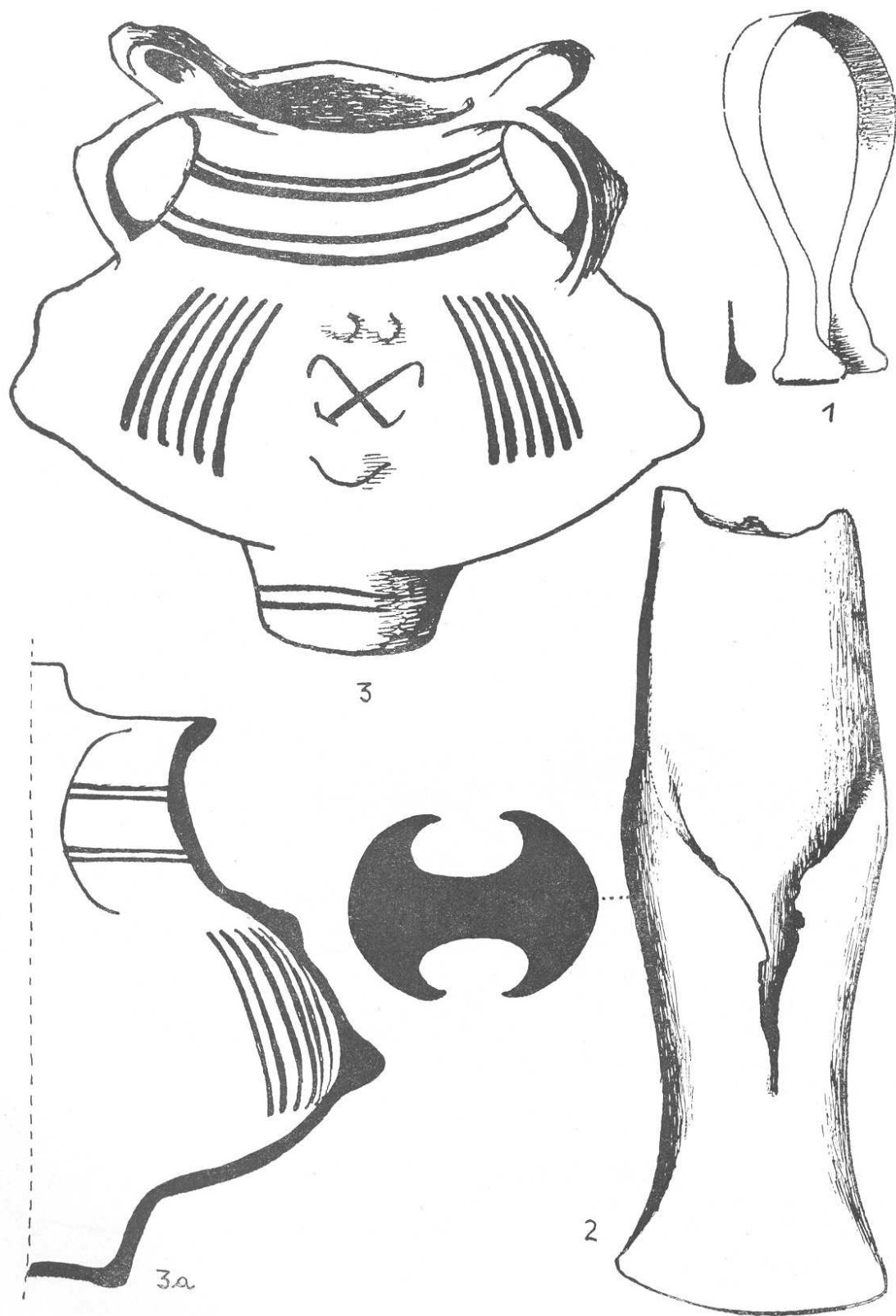
Tab. III: Lovas. 1—3, narukvice; 4, privjesak; 5, štitnik za iglu; 6, bodež. Mj. 1:1.

TABLA IV.

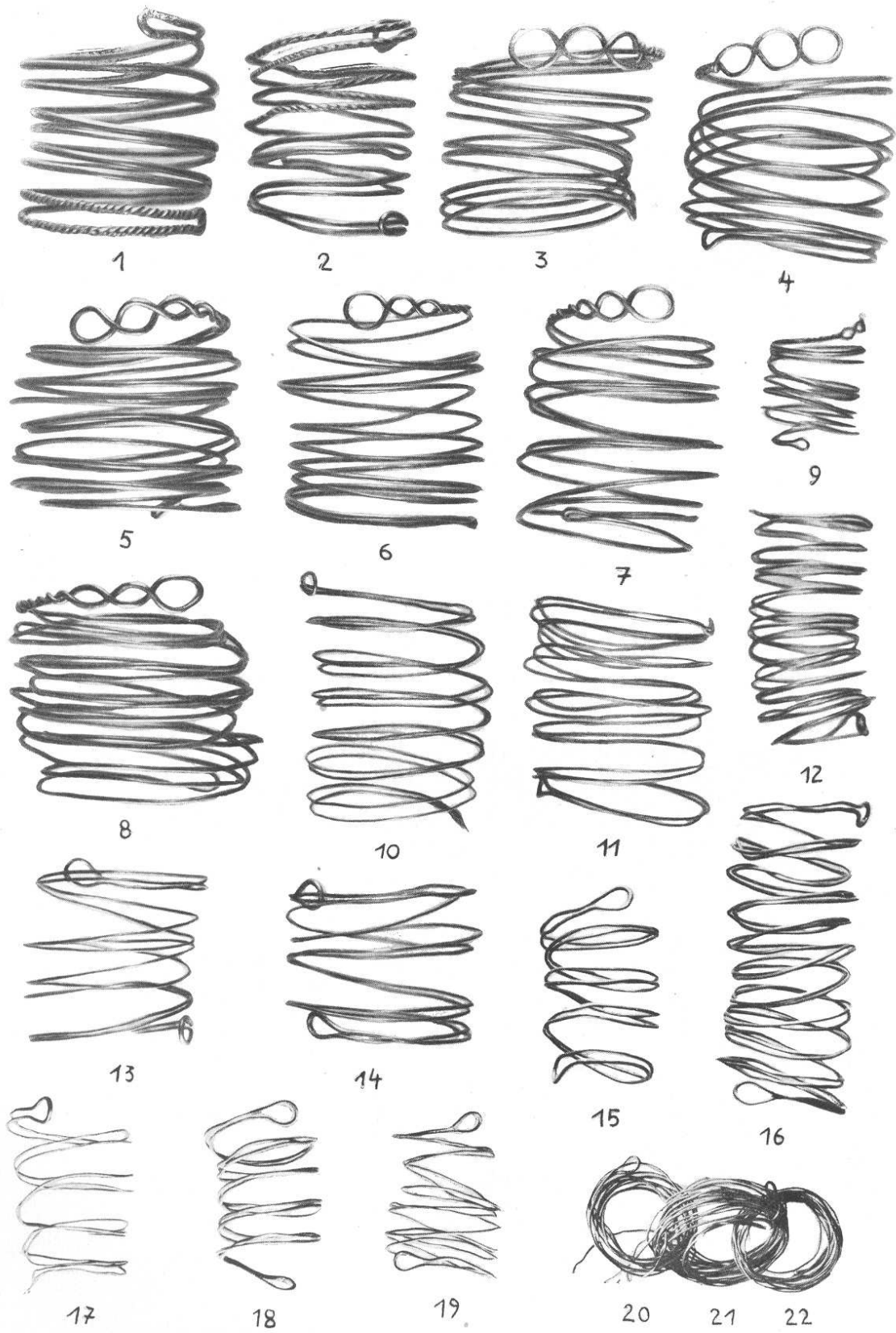
Tab. IV: Lovas. 1—13, tutulusi. Mj. 1 : 1,

TABLA V.

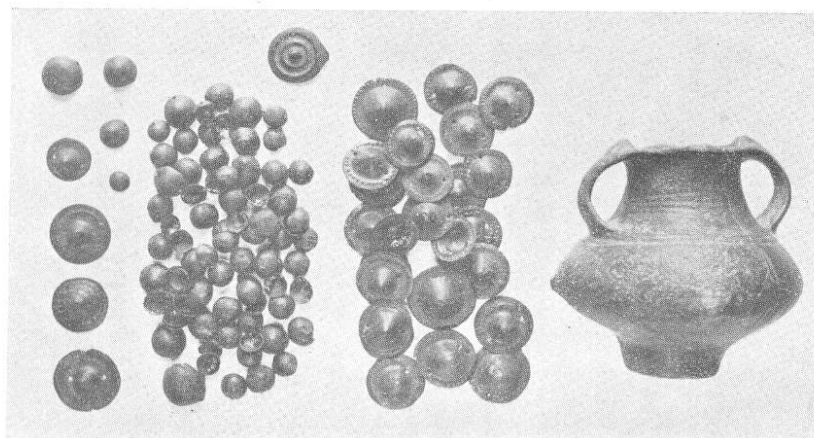
Tab. V: Lovas. 1, pinceta; 2, sjekira; 3-3a, posuda. Mj. 1:1.

TABLA VI.

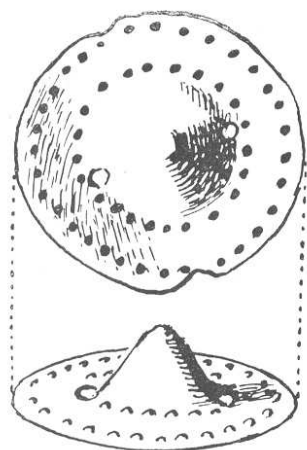

Tab. VI: Lovas. 1—22, spiralne vitice. Mj. 1:1,

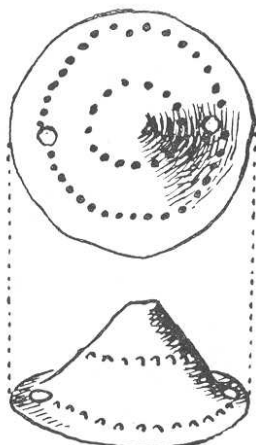
TABLA VII.

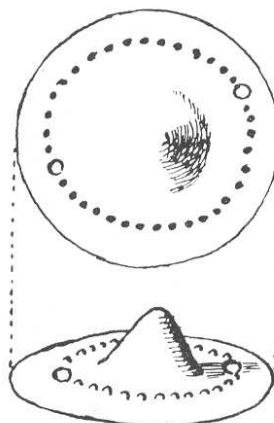
1

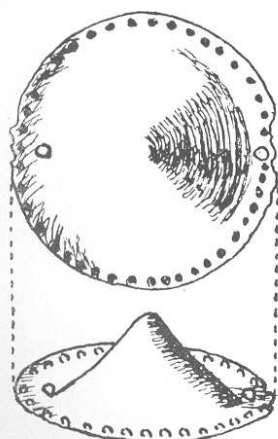
6

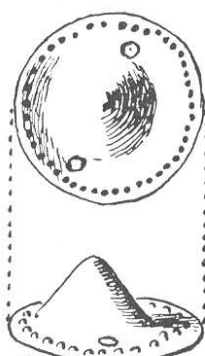
7

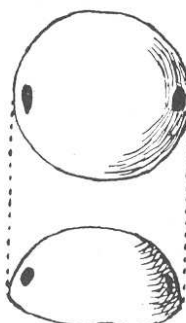
9

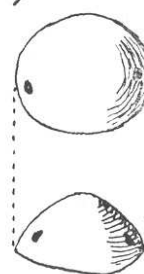
8

10

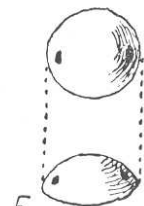
3

4

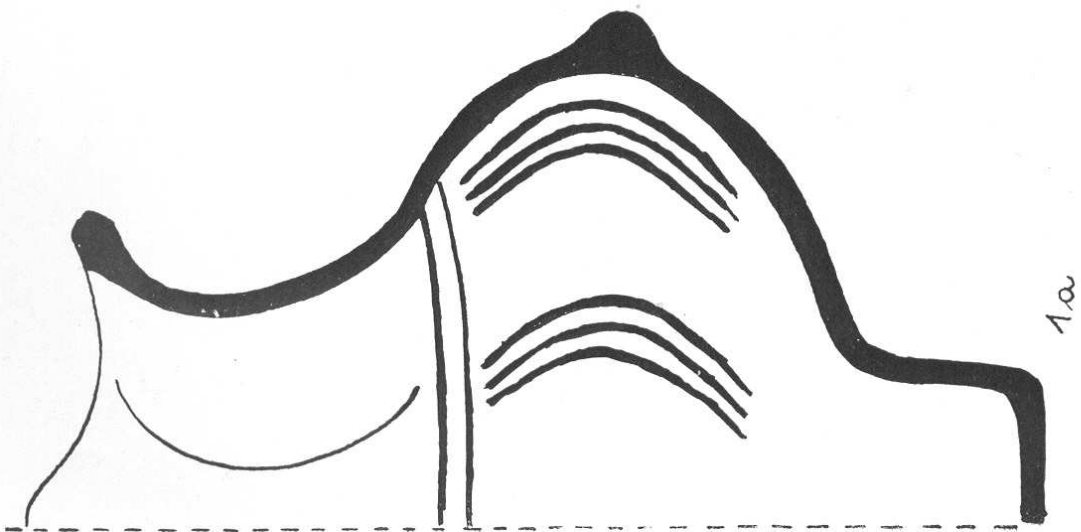
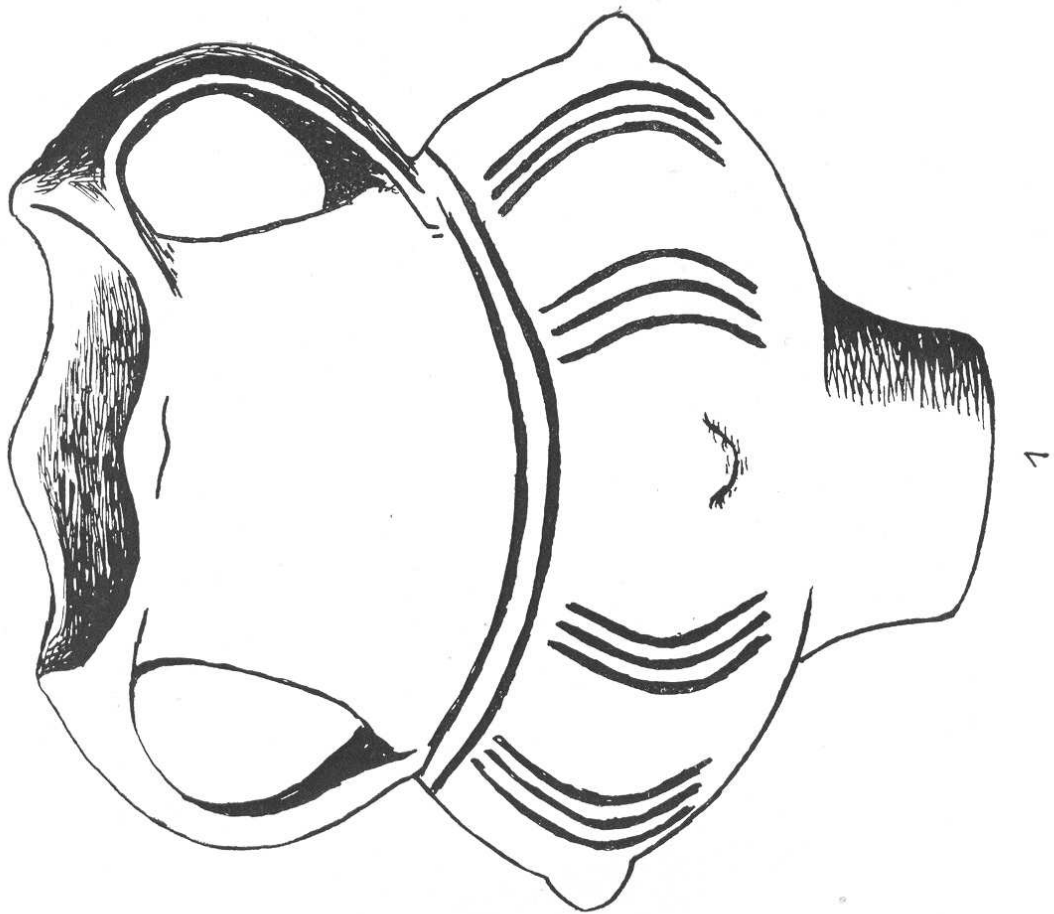

2

5

Tab. VII: Vukovar. 1, skupni snimak ostave. Mj. cca. 1:4. 2, ukrasna pločica; 3—10, tutulusi. Mj. 1:1.

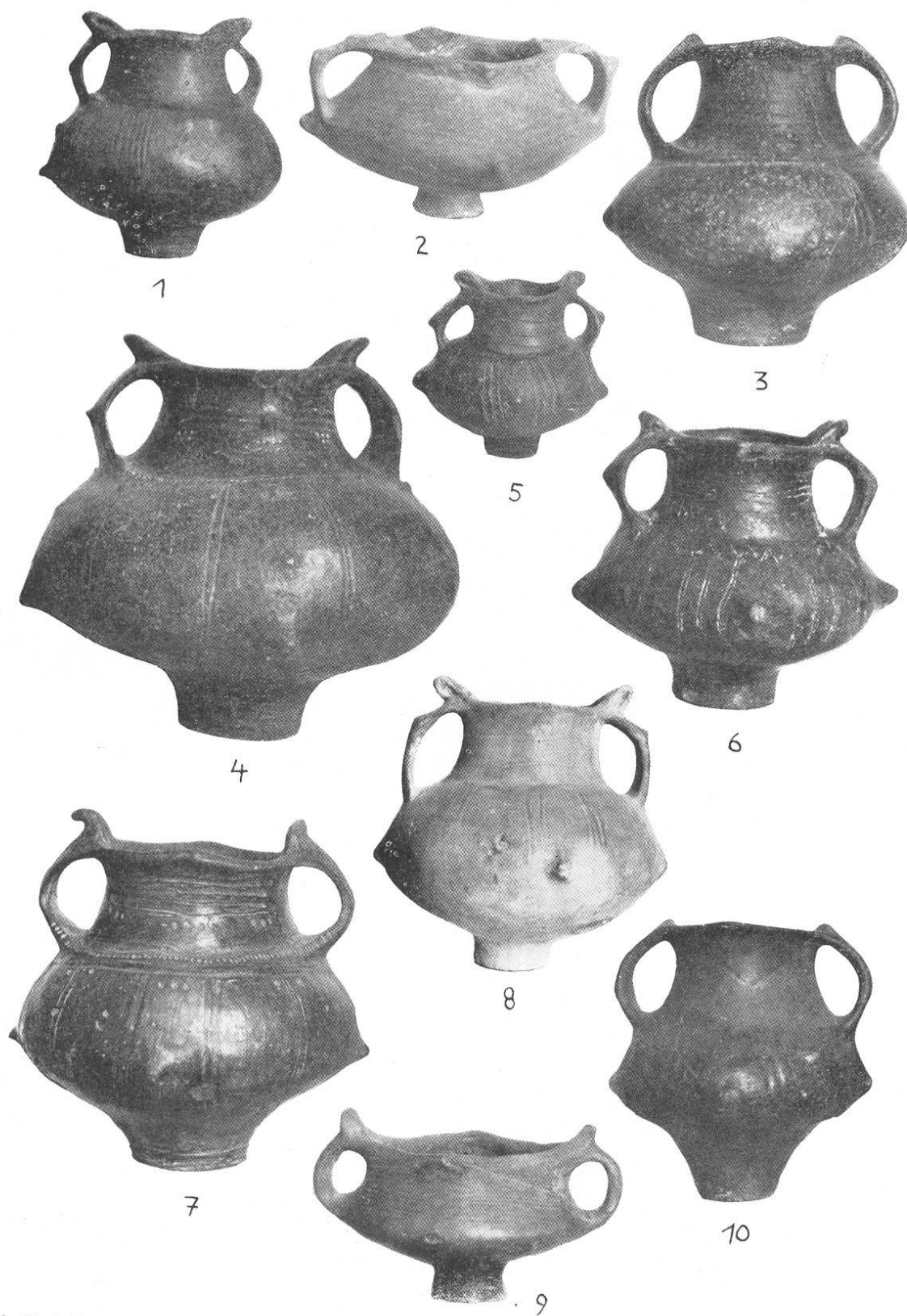
Tab. VIII: Vukovar. 1—1a, posuda. Mj. 1 : 1.

TABLA IX.

Tab. IX. 1, Batajnica; 2—3, Surčin; 4, Hrtkoveci; 5, Vezirac; 6, Opatovac; 7—8, Sotin; Mj. cca. 1 : 2,5

TABLA X.

Tab. X: 1, Lovas (iz ostave); 2, Lovas; 3, Vukovar (iz ostave); 4—5, Vukovar; 6, Dalj; 7, Aljmaš; 8, Bijelo Brdo; 9, Sarvaš; 10, Osatina. Mj. cca. 1:2,5.